

קונטרס

מסעי האבות בספר בראשית

מאמרי הרב אורי הולצמן

חשון תשפ"ב

תוכן

פרשת לך לך

מסעותיו של אברהם אבינו (א)..... 3

פרשת וירא

מסעותיו של אברהם אבינו (ב)..... 9

פרשת חיי שרה [א]

מקומם של אברהם שרה ויצחק אחר העקידה..... 19

פרשת חיי שרה [ב]

חברון - עיר האבות..... 25

פרשת וישב

וישב יעקב בארץ מגורי אביו 33

נערך על ידי הרב אליעזר רובנוביץ

להצטרפות לרשימת התפוצה של שיעורי הרב אורי הולצמן

ניתן לשלוח דוא"ל לכתובת:

shiurholzman+subscribe@googlegroups.com

להערות: shiurimholzman@gmail.com

עיצוב ועימוד:

ארי יארמיש 0548400711

פרשת לך לך

מסעותיו של אברהם אבינו (א)

בתחילת הפרשה אנו קוראים את הקריאה של ה' לאברהם "ויאמר ה' אל אברהם לך לך מארצה וממולדתך ומבית אביך אל הארץ אשר אראך... וילך אברהם כאשר דבר אליו ה'" וגו'. ולאורך הפרשה אנו קוראים על המקומות השונים שהגיע אליהם אברהם ועל מה שעשה בהם. ובמסגרת המאמר ברצוננו להתבונן במסלולו של אברהם אבינו **שבתוך** ארץ כנען.

שכם ובית אל

המקום הראשון אליו הגיע אברהם מכיוון צפון היה לשכם:

ויעבר אברהם בארץ עד מקום שכם עד אלון מורה והכנעני אז בארץ. וירא ה' אל אברהם ויאמר לזרעה אתן את הארץ הזאת ויבן שם מזבח לה' הנראה אליו.

אורכה של ארץ ישראל מחולקת לשלוש רצועות: הבקעה ממזרח, השפלה ומישור החוף ממערב, ובאמצע נמצאת הרצועה הנקראת "ההר". את החלוקה הזאת ניתן לראות בכמה מקומות בתנ"ך ובעיקר בחלוקת הנחלות. הרצועה האמצעית, רצועת "ההר", היא החלק החשוב והמרכזי של הארץ, ועיקר המאורעות והסיפורים בהיסטוריה של האבות ובני ישראל אירעו במרחב הזה ברצועת ההר. הרצועה הזאת הנמשכת מן הדרום אל הצפון מתחילה בבאר שבע מן הצד הדרומי ונמשכת עד לשכם בצד הצפוני. העיר שכם עצמה אמנם, אינה בגובה ההר אלא למטה בעמק. כשהגיע אברהם מכיוון הצפון אל הארץ, המקום הראשון שהוא עצר בו היה שכם. כך לשון הכתוב "**ויעבר** אברהם בארץ עד מקום שכם" וגו'; בכל המקומות הנמצאים עד שכם הוא רק **עבר**, ובשכם הוא הגיע לעצירה הראשונה שלו.

במקום הזה באזור שכם, מקבל אברהם את ההבטחה הראשונה על הארץ ועל הזרע: "וירא ה' אל אברהם ויאמר לזרעה אתן את הארץ הזאת". כפי שניתן לראות מהמשך

הפרשה, אברהם לא לקח את ההבטחה הזאת אל מקום שכעת הארץ שלו על חשבון הכנענים היושבים בה. כשחזר אברהם ממצרים יחד עם לוט, מתאר הכתוב את הריב שהתפתח בין רועי מקנה לוט לרועי מקנה אברם סביב העניין הזה: "וַיְהִי רִיב בֵּין רֹעֵי מִקְנֵה אַבְרָם וּבֵין רֹעֵי מִקְנֵה לֹוט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרָזִי אֲזַי יָשָׁב בְּאֶרֶץ". ללוט די היה בהבטחה הראשונית שקיבל אברם בשכם על הארץ וכבר הוא רואה את עצמו בעלים עליה. אצל אברהם אמנם, כל עוד שמבחינה מעשית הכנעני עדיין יושב בארץ אין הוא רואה את עצמו כבעלים. ונראה בסיפור, שמבחינת אברהם קבלת הארץ במתנה כלל אינה אמורה לבוא על חשבון הכנענים ובדרך מלחמה, כי אם בדרך של שיח וחיבור עמהם, וכפי שיתבאר עוד להלן מהמשך הפרשה.²

מיד אחר שנראה ה' אל אברהם ומבטיח לו שהארץ תינתן לזרעו, אומרת התורה "וַיִּבְנֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' הַנְּרָאָה אֵלָיו". המזבח הוא מקום עבודה, אולם באופן מעניין התורה כאן כלל לא מספרת מה עשה אברהם סביב מזבח הזה; בשאר מקומות לעומת זאת, אברהם בונה מזבח וקורא בשם ה', אך כאן הוא רק בונה מזבח ולא מסופר מה עשה סביב המזבח. ויתירה מזו, מיד בפסוק הבא מסופר "וַיַּעֲתֶק מִשָּׁם הָהָרָה מִקְדָּם לְבֵית אֵל וַיֵּט אָהֳלָה" וגו'. מדוע הוא עוזב מיד את המקום? בכל התורה אינה מופיעה מילת "וַיַּעֲתֶק" אלא שתי פעמים בלבד: כאן בפרשתנו, ובפרשת תולדות גבי יצחק אבינו בחפירת הבארות: "וַיִּרְיֵבוּ רֹעֵי גֵרָר עִם רֹעֵי יִצְחָק לְאֹמֶר לָנוּ הַמַּיִם וַיִּקְרָא שֵׁם הַבְּאֵר עֵשֶׂק כִּי הִתְעַשְׂקוּ עִמּוֹ. וַיַּחְפְּרוּ בְּאֵר אַחֲרַת וַיִּרְיֵבוּ גַם עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שִׁטְנָה. וַיַּעֲתֶק מִשָּׁם וַיַּחְפֹּר בְּאֵר אַחֲרַת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי עָתָה רְחִיב ה' לָנוּ וּפְרִינוּ בְּאֶרֶץ" (בראשית כו, כ-כב). אם נשווה בין שני המקורות, נראה שהלשון הזו "העתקה" מתאימה כאשר אדם עוקר ממקומו מתוך חוסר התאמה אל המקום או אל יושביו; כאשר אדם מרגיש שאין לו שייכות אל המקום הוא מעתיק את דירתו וקובעו במקום שכן יש לו חיבור אליו. מדוע אם כן אין אברהם מסתדר עם האזור שכם?

ולהיכן עוקר אברהם את דירתו? אומר הכתוב "וַיַּעֲתֶק מִשָּׁם הָהָרָה מִקְדָּם לְבֵית אֵל וַיֵּט אָהֳלָה בֵּית אֵל מַיִם וְהָעֵי מִקְדָּם וַיִּבְנֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'"; אברהם פונה דרומה לכיוון בית אל, אל נחלת שבט בנימין. כאן יש תוספת בכתוב מה שלא מצאנו בשכם, שמוסיף הכתוב שתי מילים: "וַיֵּט אָהֳלָה". מה בא הכתוב להשמיענו בשתי מילים אלו?

1 וברוב חוצפתו הוא עוד רב מול אברהם, כאשר כל הזכות שלו בארץ היא רק מכוח זה שלפי סברתו הוא היורש של אברהם עצמו שעמו הוא רב.

2 ויש ללמוד בספר יהושע מדוע צורת כיבוש הארץ באה בדרך שהייתה לבסוף על ידי מלחמה וכיבוש העמים.

ולמה בשכם לא מוזכר שהוא נטה את אהלו?

אם נדייק היטב בפסוק נוכל לראות, שאברהם באמת לא הגיע אל העיר שכם בעצמה: "וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בְּאֶרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכָם עַד אֵלוֹן מוֹרָה וְהַפְּעִנִי אָז בְּאֶרֶץ"; אברהם הגיע רק עד מְקוֹם שְׁכָם, אך לא לשכם עצמה. ונראה שאברהם באמת אכן ניסה לבוא אל העיר עצמה, אלא שבני המקום לא נתנו לו להיכנס. הוא הגיע כמעט עד שכם אך נעצר באלון מורה. ולמה? אומרת התורה "וְהַפְּעִנִי אָז בְּאֶרֶץ"; הם לא נתנו לו להיכנס אל תוך העיר המרכזית והחשובה לתוך שכם. כאשר מציינת התורה שבבית אל אברהם נטה אהלו ובשכם היא לא מציינת זאת, הרי שיש כאן הדגשה דווקא על מה שקרה בשכם; שבשכם אברהם לא ממש קבע את דירתו מפני שלא הצליח להשתייך ולהתחבר אל המקום ויושביו. כאשר אברהם בונה מזבח ולא קורא בשם ה', הרי פירושו של דבר שאין שם למי לקרוא בשם ה', מפני שהאנשים שם היו אטומים ולא היטו את אזנם לשמוע את דבריו. אברהם אם כן מיד עוקר ממקומו ומעתיק למקום אחר, לכיוון לבית אל; אין לו מה לעשות ולחפש באזור שכם.

רק בבית אל נטה אברהם את אהלו הראשון, ושם הוא שוב פעם בנה מזבח כמו שעשה בשכם, אולם כאן הוא גם קורא בשם ה': "וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה' וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'". בבית אל הוא מרגיש שיש עם מי לדבר ולפרסם שם את שם ה', ובמקום הזה הוא נוטה את אהלו וקובע דירתו. הגם שנאמר בפסוק הבא "וַיִּסַּע אַבְרָם הַלּוֹךְ וְנֹסֵעַ הַגְּגָה", אין הכוונה שעקר והתנתק מבית אל, אלא עדיין היה בית אל מקום של קבע וממנו הילך אברהם ונסע כדי להרחיב את מעגלי היכרותו עם הסביבה ומבלי לעקור ממקומו העיקרי בבית אל³. כך ניתן ללמוד מהמשך הפרשה, שכשחזר ממצרים נאמר "וַיֵּלֶךְ לְמִסְעָיו מִנְּגַב וְעַד בֵּית אֵל עַד הַמְּקוֹם אֲשֶׁר הָיָה שָׁם אָהֳלוֹ בְּתַחֲלָה בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין הָעֵי. אֵל מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה שָׁם בְּרֵאשִׁיטָה וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם ה'". הרי שאברהם חזר עד בית אל, וכל האזור הזה שמהנגב ועד בית אל היה מקום "מסעיו" של אברהם, וכעין המתואר בספר שמואל אודות שמואל הנביא "וְהָלַךְ מִדֵּי שָׁנָה בְּשָׁנָה וְסָבַב בֵּית אֵל וְהַגְּלָגַל וְהַמִּצְפָּה וְשָׁפַט אֶת יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הַמְּקוֹמוֹת הָאֵלֶּה. וְתִשְׁבְּתוּ הָרַמְתָּה כִּי שָׁם בֵּיתוֹ וְשָׁם שָׁפַט אֶת יִשְׂרָאֵל וַיִּבֶן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה'" (שמואל א ז, טז-יז)⁴.

3 וכך נראה בעינינו לפרש, שכשנאמר לאברהם "קום התהלך בארץ לארפה ולרחבה כי לך אתנגה", עיקר המטרה היא מפני שבכל מקום שאברהם מהלך הוא מקריא את שם ה' ומפרסם את דרכו בעולם. הקב"ה כביכול מצווה את אברהם שיתפרסם על פני כל הארץ ויביא לכולה את נוכחות ה'.
4 ובספר שמואל יש להרחיב על כך ששמואל הנביא נמצא במהלך הזה של אברהם אבינו ומקבל ממנו את ההשראה.

לשכם אמנם, למן הרגע שעקר משם אברהם את דירתו, שוב אין הוא חוזר לשם ולכל החלק הצפוני של הארץ; כל המסעות של אברהם מכאן ואילך לאורך הפרשיות לך לך, וירא וחיי שרה, אינם אלא מבית אל ודרומה. בצעד הזה יש "מעשה אבות סימן לבנים" אל הנאמר בספר תהלים בהנהגה של הקב"ה עם כנסת ישראל "וַיִּמְאַס בְּאֵהָל יוֹסֵף וּבְשֵׁבֶט אֶפְרַיִם לֹא בָחַר. וַיִּבְחַר אֶת שֵׁבֶט יְהוּדָה אֶת הַר צִיּוֹן אֲשֶׁר אָהָב" (תהלים עח, סז-סח). ובאמת שהמפגש הראשון בתורה עם אנשי שכם הוא בסיפור של יעקב אבינו, שאמנם בניגוד לאברהם הוא כן נכנס לעיר שכם ואף חנה את פני העיר, אך מיד מסופר גם מה היא ההתנהגות של בני המקום שם במעשה שכם ודינה. אנשי העיר שכם מסמלים את הגויים המושחתים והמקולקלים, וסופם היה בהשמדה והחרבת העיר וכמו שעשו שני בני יעקב שמעון ולוי.

אם נמשיל את ארץ ישראל למבנה גוף האדם, הרי שהעיר שכם הנמצאת בחלק הצפוני של הארץ מסמלת את הכתף הנמצא בחלק העליון של הגוף. כפי שבארנו בעבר⁵, יוסף מביא מהלך של עליונות, והוא נמשל אל הראש המנותק מן הגוף אך נמצא מעליו ושולט עליו. כך גם הייתה ההנהגה שלו ביחס לאחים, שהוא היה נבדל מהם ועמד בתפקיד של מלכות מעליהם וכלשון הכתוב "תְּהִיֶינָהּ לְרֹאשׁ יוֹסֵף וּלְקֶדְקֵד נְזִיר אֶחָיו" (בראשית מט, כו). אברהם אמנם, נמצא לגמרי במהלך השתלבות וחיבור עם בני העולם, ולא במהלך של עליונות ועמידה מעליהם. במשל הזה של גוף האדם, הכתף היא הנקודה שממנה ולמעלה האדם תמיד נמצא לעצמו ואין הוא בא במפגש עם האחר. מן הכתף ולמטה אמנם, האדם יכול לחבק בזרועו ובגופו ולבטא את קירוב הלבבות. אברהם בוחר דווקא באזורים של נחלת שבט יהודה [ובנימין] שהם למטה ודרומה מן העיר שכם, מפני שבהם הוא מצליח להתחבר אל האנשים ולהתיידד איתם ובכך להביא אותם לידי הכרה בשם ה'.

שכם היא העיר החשובה והמרכזית של שבט יוסף. במקום הזה מקבל אברהם את ההבטחה הראשונה על הארץ ועל הזרע "וַיִּרְא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֶתְּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת". יוסף מייצג את המהלך האלוקי שבבריאה ה"איתערותא דלעילא", והוא תמיד השלב הראשון לפני המהלך של שבט יהודה המייצג את העשייה ושותפות האדם. גם בעניין מתנת ארץ ישראל, בנחלתו של יוסף קיבל אברהם לראשונה את הארץ **במתנה** מאת ה'.

את תחילת המפעל שלו אמנם, התחיל אברהם דווקא בבית אל. בית אל הוא המקום שבו מתחילה התנועה מצד האדם ה"איתערותא דלתתא". במאמרנו לפרשת וישלח (תש"פ)

5 ראה מאמרנו לפרשת ויחי (תשע"ט) **יהודה אתה יודוך אחיך - בן פורת יוסף**, ולפרשת חיי שרה (תש"פ) **חברון עיר האבות**.

בית אל - בית אלוקים בארנו, כי המקום הזה הנקרא "בית אל" הוא אותו בית אל המוזכר אצל יעקב אבינו, והתורה כאן קוראת לו "בית אל" על שם העתיד, השם שקבע לו יעקב אחר חלום הסולם. אולם, סיבת היות המקום הזה מקום מיוחד שנעשה לבית אלוקים, היא מפני שבמקום הזה התחיל אברהם לקרוא בשם ה' סביב המזבח שבנה, ובזכות מעשיו של אברהם בפרשתנו קיבל המקום את מעלותיו שיש להקב"ה בית פה בעולם ומקום המביא את נוכחותו. רק מאוחר יותר, בא יעקב ואף קבע את המקום באופן רשמי להיות בית אלוקים ואף קרא לו בשם "בית אל". לעומת מקום שכך שהוא מקום המסוגל להתגלות ה' מצד עצמו וללא שום פעולה מצד האדם, בית אל הוא מקום שלא היה בו כלום עד שבא אברהם אבינו ויצר אותו להיות מקום של התגלות ה'. בית אל הוא המקום שהאדם! גילה את שם ה' בעולם.

אלוני ממרא אשר בחברון

אחר המתואר בחזרת אברהם ממצרים שהילך למסעיו מנגב ועד בית אל, ואחר המריבה שלו עם לוט ופירוד השנים זה מזה, מספר הכתוב את המקום החדש שאליו הגיע אברהם להשתכן בו: "וַיֵּאָהֶל אַבְרָם וַיְבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֵי מְמַרָא אֲשֶׁר בְּחִבְרוֹן וַיְכֹן שָׁם מִזְבֵּחַ לַה'". הלשונות המוזכרות כאן בפסוק "וַיֵּאָהֶל", "וַיְבֹא", "וַיֵּשֶׁב", מספרות על חיבור יותר חזק ממה שקראנו בבית אל. בבית אל לא תיאר הכתוב רק "וַיֵּט אֹהֶלָה", אך הלשון "וַיֵּאָהֶל" יש בה משמעות חזקה יותר של נטיעה וקביעות. וכן מה שמשלשת התורה את הביטויים "וַיֵּאָהֶל, וַיְבֹא, וַיֵּשֶׁב" יש בו סמל לחיבור החזק והקביעות שקבע אברהם את דירתו בחברון. וכמו כן ניתן לראות, שבעוד שבבית אל אברהם לא נכנס ממש לעיר אלא רק **מְקַדֵּם לְבֵית אֵל** בין בית אל לבין העי "בֵּית אֵל מִיָּם וְהָעִי מִקְדָּם" וגו', בחברון לעומת זאת, אברהם השתכן **בתוך** העיר, ולא זו בלבד אלא אף בתוך **שכונה** שבתוך העיר "וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֵי מְמַרָא אֲשֶׁר בְּחִבְרוֹן".

אל מול העיר שכך, העיר "חברון" מסמלת את המהלך של אברהם אבינו, מהלך של חיבורים ושל חברים. בהמשך הסיפור גם נאמר "וְהָיָה שִׁכְוֹן בְּאֵלֵי מְמַרָא הָאֲמָרִי אַחֵי אֶשְׁכַּל וְאַחֵי עֶנְר וְהֵם בְּעֵלֵי בְרִית אַבְרָם"; מדוע חזר כאן הכתוב על מקום מגוריו של אברהם אבינו? אכן כאן בפסוק יש תוספת, שאברהם לא רק ישב באלוני ממרא אלא אף **שכן** בקרבם [לשון "משכן"] ומתוך כך גם כרת ברית עם אנשי האמורי! זה הוא שיא הסמל של המהלך של אברהם אבינו, שהוא מתחבר עם אנשי המקום וכורת עמהם בריתות. ובמקום אחר יש עמנו לבאר באריכות את כל המשמעות במלחמת המלכים, אולם במה שנוגע לעניינינו יש לציין דבר אחד: שכל האפשרות של אברהם לצאת

למלחמה הזו הייתה רק מתוך כך שהייתה לו ברית עם המלכים והאנשים החשובים של האזור הזה. בפרשה הזאת בא לידי ביטוי לראשונה הפסוק בפרשת חיי שרה "נָשִׂיא אֱלֹקִים אֶתָּה בְּתוֹכְנוּ" כאשר אברהם מתוך הברית שלו עם הגויים מוביל מלחמה על ערכי המוסר והצדק, ובסופו של דבר הגויים אף מקבלים את נשיאותו עליהם. אחת הנקודות העיקריות בסיפור המלחמה, היא חיבורו החזק של אברהם אל השכנים ואל הגויים שהוא שוכן בקרבם.

כן אמנם יש להעיר ולשאול, שדווקא בחברון במקום שכל כך הצליח אברהם במהלך שלו ובחיבור עם אנשי העולם, כשמספר הכתוב שאברהם בנה מזבח לא נאמר שם שהוא קרא בשם ה'; רק "וַיֵּאָהֵל אַבְרָם וַיְבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֶיךָ מִמְּרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיְבֹן שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה", אך לא נאמר גם "ויקרא בשם ה'". האם קרה כאן מה שקרה בשכם?? האם יש כאן סתירה לכל מה שפירשנו??

אכן נראה לבאר, שדווקא בבית אל שאברהם לא שכן בתוך העיר ולא הגיע אל הקירבה הכי גדולה עם אנשי המקום, שם הוא היה צריך "לקרוא" בשם ה' כדי לפרסם את שמו ודרכו בעולם, ובמקום הזה הוא פתח ישיבה ולימד את ארבע מאות פרקי עבודה זרה (עבודה זרה דף יד,ב). אולם בעיר חברון, במקום שהוא יצר חיבור אמיתי ופנימי וכתר בריתות עם אנשי המקום, שם ההשפעה שלו עליהם הייתה אחרת; על אף שודאי גם לימד אברהם את האנשים כמו בבית אל, אך עיקר ההשפעה שלו לא הייתה רק בצורה תאולוגית של קריאה בשם ה' ולימוד דרך ה', אלא עצם החיים שלו יחד איתם והחוויות המשותפות היו משפיעים על כל הסביבה ומובילים את כולם להכיר בנוכחות ה' ובדרכו. בחברון אברהם לא היה צריך לקרוא בשם ה', מפני שעצם התיאור "וַיֵּאָהֵל אַבְרָם וַיְבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֶיךָ מִמְּרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן" החיבור החזק הזה אל המקום הוא עצמו הקריאה הגדולה ביותר בשם ה'! ועדיין, גם אחר ההסבר הזה, הדבר צריך ביאור מדוע לא מוזכר במפורש מה עשה סביב המזבח שבנה.

ובמאמר הבא נמשיך בע"ה עוד במסעותיו של אברהם אבינו, שאחר חברון הוא עבר למקומות אחרים ועד שהגיע לבאר שבע.

פרשת וירא

מסעותיו של אברהם אבינו (ב)

במאמר הקודם החלנו לראות את סיפור מסעותיו של אברהם אבינו בארץ כנען. שם ראינו כיצד הדבר המנחה אותו בבחירת המקומות הוא האפשרות להתחבר אל האנשים ולפרסם את שם ה'. תחילה הוא בא לאזור שכם, ועל אף ששם הוא קיבל את ההתגלות הראשונה מאת ה', כשראה שאין המקום פתוח להכיל את נוכחותו ודבריו הוא מעתיק משם ונוטה אוהלו בבית אל. בית אל היה המקום הראשון שהחל בקריאה בשם ה', ובהמשך הגיע לחברון ושם אף שכן בקרב אנשי המקום וכתר עמהם בריתות. במאמר זה, ברצוננו להמשיך ללוות את אברהם אבינו הלאה במסעותיו שהוסיף לנסוע מחברון ועד שהגיע לבאר שבע.

המעבר מחברון

על פי מה שהתבאר במאמר הקודם, העיר חברון היא לכאורה "המנוחה והנחלה" של אברהם אבינו. היא המקום המסמל בצורה הטובה ביותר את המהלך של אברהם, ובה הוא נוחל הצלחה גדולה במפעלו בקריאת ופרסום שם ה' בקרב אנשי העולם, ועד שהוא אפילו כורת ברית עם אנשי המקום ועם מלכי האזור כפי שיש להראות בפרשת מלחמת המלכים. במקום הזה אף קנה אברהם את מקום הקבורה בזמן פטירת שרה אמנו, והיא התחנה הסופית של חייהם המלאים של אברהם ושרה ושאר אבותינו ואמותינו הקדושים והקדושות. על פי הפשט, את ברית בין הבתרים כרת ה' עם אברהם בהיותו בחברון, וכמו שעשה שם גם את ברית המילה. וכן בשורת לידת יצחק והכנסת האורחים

6 ראה מאמרנו לפרשת חיי שרה (תש"פ) **חברון - עיר האבות**.

7 אולם על פי סדר עולם (פרק א) היה אברהם בן שבעים שנה בזמן ברית בין הבתרים ולא בהכרח זה היה בחברון. אך פשטות המקראות אינם נראים כן וכמו שהקשה שם הגר"א בביאורו על סדר עולם.

שבתחילת פרשתנו, הכול היה באלוני ממרא אשר בחברון. אם נחשב שהגיע אברהם לחברון בין גיל שבעים ושש לגיל שמונים⁸, הרי שהיה אברהם אבינו גר בחברון קרוב לעשרים שנה ואולי אף יותר.

אלא שבגיל תשעים ותשע, מיד אחר סיפור הפיכת סדום ועמורה, פותחת הפרשייה הבאה עם הפסוק: "וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אֶרְצָה הַנֶּגֶב וַיָּשֶׁב בֵּין קְדֵשׁ וּבֵין שׁוּר וַיָּגֵר בְּגֵר" (בראשית כ, א) וכו'. כל הסיפור עם אבימלך מלך גרר. מה קרה כאן פתאום, שאחר זמן כה רב שהיו בעיר חברון, ואחר שכבר התבשרו אברהם ושרה על לידת יצחק ותיכף הוא עתיד להיוולד, שבדיוק עכשיו הם מחליטים לעזוב ולנסוע לארץ הנגב ואל העיר גרר? ובכדי לבאר עניין זה, ברצוננו להתבונן בנקודה נוספת שיש להעיר בסיפור הפיכת סדום.

מיד אחר תיאור הכנסת האורחים המפוארת שבתחילת הפרשה מסופר:

וַיִּקְמוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיִּשְׁקְבוּ עַל פְּנֵי סָדָם וְאַבְרָהָם הִלֵּךְ עִמָּם לְשַׁלְחָם. וְהוֹ אָמַר הַמְּכַסֶּה אֲנִי מֵאַבְרָהָם אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה. וְאַבְרָהָם הָיוּ יְהִיֶּה לְגוֹי גָדוֹל וְעַצוֹם וְנִבְרָכוּ בוֹ כָּל גּוֹי הָאָרֶץ. כִּי יִדְעֵתִי לְמַעַן אֲשֶׁר יֵצְאֶה אֶת בְּנָיו וְאֶת בָּיתוֹ אַחֲרָיו וְשָׁמְרוּ דְרָהּ ה' לַעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט לְמַעַן הִבִּיא ה' עַל אַבְרָהָם אֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר עָלָיו. וַיֹּאמֶר ה' זַעֲקֵת סָדָם וְעַמָּהּ כִּי רַבָּה וְחַטָּאתָם כִּי כִבְדָה מְאֹד. אֲרִדָה נָא וְאַרְאֶה הַכְּצַעֲקֵתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עָשׂוּ כָּלָה וְאִם לֹא אֲדַעַה. וַיִּפְּנוּ מִשָּׁם הָאֲנָשִׁים וַיֵּלְכוּ סָדָמָה וְאַבְרָהָם עֹדְנָו עֹמֵד לְפָנָיו ה'. וַיִּגַּשׁ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הָאֵף תִּסְפָּה צְדִיק עִם רָשָׁע... וַיֵּלֶךְ ה' כְּאֲשֶׁר כָּלָה לְדַבֵּר אֶל אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לְמִקְמוֹ.

(בראשית יח, טז-לג)

כפי שידוע בימינו, ישנה נקודה בהרי חברון⁹ שכאשר משקיפים ממנה לכיוון המזרח רואים את כל אזור סדום ועד ים המלח. בנקודה הזאת עמדו המלאכים והשקיפו על פני סדום, ושם אמר ה' לאברהם את תכניתו להפוך את סדום, ומיד שם הוא התפלל את תפילתו הראשונה. אחר שסיים אברהם את תפילתו מספרת התורה "וַיֵּלֶךְ ה' כְּאֲשֶׁר כָּלָה לְדַבֵּר אֶל אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לְמִקְמוֹ". ואז מתארת התורה באריכות את כל סיפור לוט והמלאכים, וכיצד הוציאו אותו מן העיר והצילו אותו ועד שהפכו את כל ערי הכיכר. אחר

8 שהרי בגיל שבעים וחמש יצא מחרון, ועוד תקופה בשכם ובית אל, ותקופה במצרים וחזרה לבית אל, ואחר שנפרד מלוט מסופר שהתיישב בחברון. ובגיל שמונים וחמש התחיל הסיפור עם הגר שפחת שרי, שהרי זה היה מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען ובגיל שמונים ושש נולד ישמעאל, וזה היה כבר בחברון אחר ברית בין הבתרים.

9 הנקרא "מצפה שלושת המלאכים" [או "נבי יקין"].

כל התיאור הזה, חוזרת התורה לסיפורו של אברהם ומספרת:

וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה'. וַיִּשְׁקֹף עַל פְּנֵי סְדוֹם
וַעֲמָרָה וְעַל כָּל פְּנֵי אֶרֶץ הַכְּפֹר וַיֵּרָא וְהִנֵּה עֲלֵה קִיטֹר הָאֶרֶץ כְּקִיטֹר הַכְּבָשׂוֹן.

(בראשית יט, כז-כח)

אלא שמיד כמעט תוך כדי דיבור, עוד לפני ששמענו מה הייתה תגובתו של אברהם לכל מה שראה, חוזרת התורה לסיפורו של לוט מה היה עמו כשניצל, וכל הסיפור עם שתי בנותיו:

וַיְהִי בְּשַׁחַת אֱלֹהִים אֶת עֲרֵי הַכְּפֹר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם וַיִּשְׁלַח אֶת לוֹט
מִתּוֹךְ הַהֶפְכָּה בְּהַפֵּךְ אֶת הָעָרִים אֲשֶׁר יָשַׁב בָּהֶן לוֹט. וַיַּעַל לוֹט מִצּוֹעַר וַיִּשָּׁב
בְּהַר וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו עִמּוֹ כִּי יָרָא לְשֹׁבֵת בְּצוֹעַר וַיֵּשֶׁב בְּמַעְרָה הוּא וּשְׁתֵּי בְנֹתָיו.
וּתְאִמֹר הַבְּכִיָּרָה אֶל הַצְּעִירָה אַבְיָנוּ זָקֵן וְאִישׁ אֵין בְּאֶרֶץ לְבוֹא עָלֵינוּ כְּדָרָה
כָּל הָאֶרֶץ... וּתְלַד הַבְּכִיָּרָה בֵּן וּתְקַרָא שְׁמוֹ מוֹאָב הוּא אָבִי מוֹאָב עַד הַיּוֹם.
וְהַצְּעִירָה גַם הוּא יִלְדָה בֵּן וּתְקַרָא שְׁמוֹ בֵּן עַמִּי הוּא אָבִי בְנֵי עַמּוֹן עַד הַיּוֹם.

(בראשית יט, כט-לח)

הקורא את הסיפור מרגיש שישנה חוליה חסרה בסיפור המאורע מנקודת אברהם אבינו, שהתורה רק מספרת שהשכים בבוקר וראה את החורבן הגדול, אך לא מספרת מה קרה הלאה מתוך הראיה הזאת? ועל כן נראה בעינינו, שבאמת שתי ההערות האלה משלימות אחת את השנייה, ויש לקרוא את סיפורו של אברהם ברצף, כך:

וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה'. וַיִּשְׁקֹף עַל פְּנֵי סְדוֹם
וַעֲמָרָה וְעַל כָּל פְּנֵי אֶרֶץ הַכְּפֹר וַיֵּרָא וְהִנֵּה עֲלֵה קִיטֹר הָאֶרֶץ כְּקִיטֹר הַכְּבָשׂוֹן...
וַיִּסַּע מִשָּׁם אַבְרָהָם אֶרְצָה הַנֶּגֶב וַיֵּשֶׁב בֵּין קִדְשׁ וּבֵין שׁוּר וַיִּגְרַב בְּגָרָר...

אברהם עקר מדירתו ונסע אל ארץ הנגב בתגובה לכל מה שראה את הפיכת סדום. ומה שסידרה התורה באמצע את סיפור לוט ובנותיו, נראה לומר שהתורה רצתה קודם לחתום את סיפורו של סדום לפני המעבר אל הפרק הבא. המסע של אברהם מחברון פותח פרק חדש בחיי אברהם עם מהלך חדש, ועל כן השלימה התורה את הסיפור של סדום ורק אחר כך פתחה פרק חדש בסיפורו של אברהם אבינו. אך עיקר פירוש הכתובים, הוא בחיבור סיפור נסיעתו של אברהם למה שראה כשהשקיף על פני סדום וכאשר בארנו.

כפי שהרחבנו רבות לבאר את דרכו של אברהם אבינו בהיותו "אב המון גויים", וכיצד הוא לוקח אחריות על הבאת הצדק והמשפט אל כל פינה ומקום בעולם, גם בסוגיית

סדום ועמורה אברהם קיווה להביא לשם את השינוי והתיקון. כשנעמד אברהם בפעם הראשונה להתפלל "הֲאֵף תִּסְפָּה צְדִיק עִם רָשָׁע? אֹלֵי יֵשׁ חַמְשִׁים צְדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר הֲאֵף תִּסְפָּה וְלֹא תִשָּׂא לְמָקוֹם לְמַעַן חַמְשִׁים הַצְדִיקִים אֲשֶׁר בְּקִרְבָּהּ. חֲלָלָה לָךְ מַעֲשֵׂת פְּדָבֵר הַזֶּה לְהַמִּית צְדִיק עִם רָשָׁע וְהָיָה כְּצְדִיק פְּרָשָׁע חֲלָלָה לָךְ הַשִּׁפְט כֹּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט" וכו' כל התפילה, תקוותו הייתה שהקב"ה יאריך אפו וייתן להם הזדמנות לתקן. בעינינו נראה, שכוונתו של אברהם בתפילתו לא הייתה רק לכך שינחם על הרעה שדיבר לעשות לסדום והמצב שם ימשיך כמו שהיה, אלא הייתה כוונתו ללכת לשם ולהשפיע עליהם לחזור בתשובה. אברהם התכוון לקחת את האחריות על עצמו ולפעול, ובזכות כך להציל את סדום ועמורה מן הכליה.

כאשר בסוף התפילה נאמר "וַיֵּלֶךְ ה' כְּאִשֶׁר כִּלָּה לְדַבֵּר אֶל אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לְמִקְוֹמוֹ", אין ספק שהייתה כאן אכזבה גדולה כאשר לא התקבלה תפילתו. למחרת בבוקר, אומרת התורה "וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֶת פְּנֵי ה'". נראה בפסוק שאברהם עוד לא התיימש. ייתכן לומר, שאברהם עוד סבור היה שאולי יוכל לבוא בתפילה חדשה ולהשיב את חרון אף ה' מעל סדום ועמורה¹⁰. אלא שפתאום, מתארת התורה בפסוק הבא "וַיִּשְׁקֹף עַל פְּנֵי סְדוֹם וְעַמּוֹרָה וְעַל כָּל פְּנֵי אֶרֶץ הַכְּפֹר וַיֵּרָא וְהִנֵּה עֵלְהָ קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכְּבָשָׁן". אברהם לא ציפה למה שראו עיניו; הוא לא חשב שגזרת ה' כה קרובה, וכבר עוד טרם יספיק להתפלל כבר יהיה מאוחר מדי. הסיפור הזה של הפיכת סדום ועמורה, בעיני אברהם היה כישלון אישי שלו. הוא רצה וניסה בכל מאודו לבטל את הגזירה, אך היא הקדימה אותו והיכתה בו בשעה שנעמד לתפילה, ובמקומה ראה את הארץ כולה הפוכה "גִּפְרִית וּמֶלַח שְׂרָפָה כֹּל אֶרֶץ".

על פי זה נראה לומר, שמה שנסע אברהם ממקומו, הוא מפני שלא היה יכול להישאר במקומו בחברון, כאשר הוא כל הזמן משקיף על ארץ סדום והפוכה. וכפי שביארנו את הפסוקים, המסע של אברהם מחברון בא בתגובה ישירה אל מה שראה "וְהִנֵּה עֵלְהָ קִיטֹר הָאָרֶץ כְּקִיטֹר הַכְּבָשָׁן".

ויש גם להוסיף את שני הפירושים שכותב רש"י על פי המדרש (בראשית רבה נב, ג-ד):

"ויסע משם אברהם" - כשראה שחרבו הכרכים ופסקו העוברים והשבים נסע לו משם. ד"א להתרחק מלוט שיצא עליו שם רע שבא על בנותיו.

10 וכך באמת אומרים חז"ל שאברהם חזר אל המקום הזה כדי להתפלל: אמר רב חלבו אמר רב הונא: כל הקובע מקום לתפלתו אלוקי אברהם בעזרו, וכשמת אומרים לו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו. ואברהם אבינו מנא לן דקבע מקום? דכתיב "וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם", ואין עמידה אלא תפלה שנאמר "ויעמוד פינחס ויפלל". (ברכות דף ו, ב)

חברון ממוקמת במרכז בין סדום שהייתה ארץ שכולה משקה לבין אזור הפלישתים ובאר שבע ואף בדרך למצרים. כעת כאשר נחרבה סדום, ממילא גם אין לו מה לעשות כל כך בחברון ברגע שפסקו העוברים והשבים. וכן מוסיף המדרש טעם שרצה גם להתרחק מלוט אחר המעשה עם בנותיו.

בין קדש ובין שור

כאשר נוסע אברהם מחברון הוא נוסע דרומה מערבה לכיוון מדבר באר שבע ואל ארץ הפלישתים. אלא שיש להתבונן במיקום הכפול המוזכר בפסוק: "וַיֵּסַע מִשָּׁם אֲבְרָהָם אֶרְצָה הַנֶּגֶב, וַיֵּשֶׁב בֵּין קְדֵשׁ וּבֵין שׁוֹר, וַיִּגַּר בְּגֵרָר"; מה המשמעות בשני ציוני מקום אלה?

בפרשת לך לך, כאשר ברחה הגר מפני שרי נאמר "וַיִּמְצָאָהּ מְלֶאכֶּה ה' עַל עֵין הַמַּיִם בְּמִדְבַּר עַל הָעֵין בְּדֶרֶךְ שׁוֹר" (בראשית טז, ז). ולאחר מכן אומר הכתוב "עַל כֵּן קָרָא לְבָאֵר בְּאֵר לַחֵי רְאִי הַיָּה בֵּין קְדֵשׁ וּבֵין בְּרַד". הרי שהגר ברחה אל האזור הזה שהוא "בין קדש ובין שור", אלא שצריך לבאר מדוע שם כתוב "בְּרַד"? ורבים מן המפרשים מבארים ש**בְּרַד** הוא **שׁוֹר**¹¹, אך צריך בכל זאת לבאר מדוע יש מקומות שכתוב כך ויש מקומות שכתוב כך.

והנראה לבאר, ש"**בֵּין קְדֵשׁ וּבֵין שׁוֹר**" הוא המרחב כולו של אותו חבל ארץ: קדש מצד אחד ושור מצד שני. אולם, בתוך המרחב הזה ניתן גם לצמצם ולמקד את המיקום כאשר רוצים לציין מקום מסוים, ועל כן אנו מוצאים בתוך המרחב הזה שני ציוני מקום מסוימים, האחד במדבר והשני ביישוב: הבאר של הגר, באר לחי רואי, נמצא במדבר, ואותו מציינת התורה שהוא "**בֵּין קְדֵשׁ וּבֵין בְּרַד**". ובמקום אחר יש עמנו להרחיב אודות הגר וישמעאל שהם אנשים השייכים אל המדבר. **בְּרַד** אם כן, הוא מקום סמוך יותר לקדש, והתורה מציינת שבאזור הזה שבין קדש ובין ברד נמצאת אותה הבאר. המקום השני הוא העיר גרר, והיא מקום של יישוב בני אדם הנמצא בתוך המרחב הזה.

כאשר נוסע אברהם מחברון אל ארץ הנגב, כפי שאנו מכירים את דמותו, אין הוא מצטמצם בגבולות מקום מגוריו בלבד; אלא אף אם בפועל הוא גר במקום מסוים, ישיבתו ונוכחותו משפיעה על האזור כולו, שכן הוא מתפרס ומחפש תמיד להגיע אל עוד ועוד אנשים ולהכניסם תחת כנפי השכינה. כאשר מספרת התורה להיכן נסע אברהם, היא מציינת

11 ראה רד"ק כאן (בראשית כ, א), וכן כתב המלבי"ם (בראשית כד, סב), וכן נראה גם בתרגום אונקלוס כמו שהביאו הראשונים בתחילת מסכת גיטין (דף ב,א), שתרגם בשניהם "בֵּין רְקֵם וּבֵין חֲנָא". אולם בתרגום המיוחס ליהונתן מתרגם "שור" - "חגרא" ו"ברד" - "חלוצה".

שני מקומות: "וַיֵּשֶׁב בֵּין קְדֵשׁ וּבֵין שׁוּר, וַיִּגְרַר בְּגֵרָר". ישיבתו התפרסה על פני כל האזור כולו - כל חבל הארץ שבין קדש ובין שור, אולם בפועל הוא גר בגרר, במקום שיש שם בני האדם שיוכל להשפיע עליהם, ושם הוא קבע את אוהלו.

במעבר הזה של אברהם מן העיר חברון אל המדבר ואל ארץ פלישתים, ישנה עליית מדרגה במידה מסוימת במפעלו של אברהם; שכן העיר חברון היא על ההר וחלק מן היישוב והאנשים שבה היו אנשים חשובים כמו ענר אשכול¹² וממרא בעלי ברית אברהם. וכן בפרשת שלח מספרת התורה "וַיַּעֲלוּ בְּנֵגֶב וַיָּבֹאוּ עַד חֶבְרוֹן וְשָׁם אַחִימֵן שֵׁשִׁי וְתַלְמִי יְלִידֵי הָעֵנָק", הרי שבעיר חברון גרו אנשים בעלי מעלה וגדולה. אזור הנגב ובאר שבע לעומת זאת הם אזורים מדבר וקרובים יותר למצרים, עד שגם הערים כמו באר שבע וגרר הם כעין נקודות של חיים בתוך המדבר. במקומות האלה גרים אנשים פחותים יותר וכגון הפלישתים שהם אומה שפלה ודומים אל המצרים. כאשר מגיע אברהם אף אל אנשים אלה ומכיר להם את שם ה' ודרך ה', יש בכך איזו פסגה של הנכחת שם ה' אף אצל האנשים השפלים ובמקומות הרחוקים מידיעת ה'.

באר שבע

אחר המעשה של אבימלך ושרה אמר אבימלך לאברהם "וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ הֲנִה אֶרְצִי לְפָנֶיךָ בְּטוֹב בְּעֵינֶיךָ שָׁב". ונראה בהמשך הפרשה, שאברהם הרחיק את מקום מגוריו מהעיר גרר ומאבימלך והלך אל באר שבע, אולם התורה לא מציינת את זה שהוא נסע מגרר לבאר שבע רק שכך אנו לומדים מתוך הסיפור. אחר גירוש ישמעאל [שאיפה היה מאזור באר שבע כמו שכתוב "וַתֵּלֶךְ וַתִּתַּעַב בְּמִדְבַּר בְּאֶרֶץ שְׁבַע"] פותחת התורה את הסיפור בכך שאבימלך ופיכול שר צבאו מדברים עם אברהם ואף כורתים אתו ברית סביב הבאר שחפר אברהם. ואז אומרת התורה "עַל כֵּן קָרָא לְמָקוֹם הַהוּא בְּאֶרֶץ שְׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם", הרי שהיה אברהם באזור באר שבע ושם הוא חפר את הבאר. וכן בפסוק הבא מסופר "וַיִּכְרְתוּ בְרִית בֵּבְאֵר שְׁבַע וַיָּקֶם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שָׂר צְבָאוֹ וַיֵּשְׁבוּ אֶל אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים", הרי שהם באו אליו מארצם. ובכל זאת, אף אזור באר שבע נמצא תחת מרחב הפלישתים כמו שכתוב בסמוך "וַיִּגְרַר אֲבִרְהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים". וככל הנראה, עיקר מקום יישוב הפלישתים היה בגרר, והמקום שהיה בו אברהם בבאר שבע לא היה כל כך מקום יישוב עד שבא אברהם והפך אותו למקום יישוב, וכפי שיתבאר בסמוך.

הבאר הזאת שחפר אברהם בבאר שבע, היא הבאר הראשונה שחפר אברהם שאנו

12 ועל שמו נקרא הנחל "נחל אשכול" המוזכר בפרשת שלח לפי דברי המדרש (במדבר רבה טז, טז).

קוראים עליה. בפרשת תולדות הכתוב מספר אודות יצחק אבינו שחזר וחפר את הבארות שחפר אביו וסתמום הפלישתים אחרי מות אברהם, ובמקום אחר יש עמנו להרחיב בכל המשמעות של חפירת הבארות על ידי האבות. אכן יש לומר כאן נקודה אחת; כפי שהקדמנו לעיל, באר שבע נמצאת באזור מדבר, וכל הארץ שסביבה נקראת "מדבר באר שבע" כמו שמופיע אצל הגר. כאשר חופר אברהם את הבאר במדבר, יש בכך את סימן היצירה האנושית שיכול האדם לבוא אל המדבר ובמעשי ידיו "וַיִּשֶׂם מִדְבָּרָה כְּעֵדֹן וְעֵרְבָתָה כְּגֹן ה' (ישעיהו נא, ג). הסימן הזה, הוא סמל גם אל הפעולות שפועל אברהם במדבר בבחינה רוחנית; המדבר אינו שומם רק מן החיים הגשמיים, אלא אף האנשים שבו רחוקים מידיעת ה' ומן החיים הרוחניים. בחפירת הבאר ויצירת המקום למקום של חיים, מסמל אברהם גם את הבאת שם ה' אל המקומות היבשים והרחוקים מן ההכרה בשמו.

סביב הבאר הזאת שבבאר שבע, כרת אברהם את הברית עם אבימלך ופיכול שר צבאו. הברית הזאת, היא הברית השנייה שאנו קוראים אודות אברהם שכורת עם גויי הארץ, אחר שכרת את הראשונה בעיר חברון עם ענר אשכול וממרא בעלי בריתו. ואין ספק, שהברית הזאת שבבאר שבע יש לה משמעות אחרת לגמרי מן הברית הראשונה; כי בעוד שהברית הראשונה הייתה ברית של רעים וידידים, אנשים שאברהם מתחבר עמהם באופן טבעי, כאן מצליח אברהם לכרות ברית אף עם הגויים השפלים שאינם מוסריים ואינם מתנהגים בדרך הראויה, וכמו שאמר אברהם עצמו בגרר אודות המעשה עם שרה "כִּי אִמְרָתִי רַק אֵין יְרָאת אֱלֹקִים בְּמָקוֹם הַזֶּה וַהֲרִגוּנִי עַל דְּבַר אִשְׁתִּי" (בראשית כ, יא); אפילו עם אנשים אלה מצליח אברהם ליצור חיבור ואף כורת עמהם ברית. אכן בכל זאת, הברית הזאת אינה על ענין הידידות אלא יותר כמו **הסכם שלום**: "אִם תִּשְׁקַר לִי וּלְנִינִי וּלְנִכְדֵי כַּחֲסֵד אֲשֶׁר עָשִׂיתִי עִמָּךְ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעַם הָאָרֶץ אֲשֶׁר גִּרְתָּה בָּהּ" (בראשית כא, כג). ועם כל זה, יש כאן ברית וחיבור עם גויי הארץ הרחוקים והשפלים. הברית הזאת, היא בבחינת חפירת הבאר בלב המדבר, כאשר מצליח אברהם להפוך את המקומות הנמשלים למדבר למקומות שוקקים חיים וידיעת ה'.

אחר שחזרו אבימלך ופיכול לארץ פלישתים, מספרת התורה אודות אברהם:

וַיֵּטַע אֲשֶׁל בְּבְאֵר שְׁבַע וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה' אֱ-ל-עֹלָם. וַיִּגַּר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים.

13 ולעומת זאת בחברון יכולה שרה להישאר לבדה בזמן שנמצא אברהם בבאר שבע, ראה מאמרנו הנ"ל לפרשת חיי שרה (תש"פ) בהערה 1.

הפסוקים האלה מתארים את הפסגה בתהליך העובר בין כל המסעות של אברהם אבינו. וכפי שהראינו במאמר הקודם, התחנה הראשונה הייתה בשכם, ושם אברהם רק **בנה מזבח** אך לא קרא בשם ה'. התחנה השנייה הייתה בבית אל, ושם הוא **בנה מזבח** ואף קרא בשם ה'. התחנה השלישית הייתה בחברון, ושם החיבור שלו היה חזק יותר וכפי שבארנו שהוא **בנה מזבח וקרא בשם ה'** בדרך של חיבור עם בני המקום [עיי"ש במה שבארנו]. וכאן התחנה הרביעית שלו, יש כאן מהלך אחר לגמרי: **ויטע אֶשֶׁל בְּבֵאֵר שְׁבַע וַיִּקְרָא שְׁם בְּשֵׁם ה' אֶ-ל עוֹלָם**. במקום לבנות מזבח הוא נוטע אשל, ובמקום לקרוא רק "בשם ה'" הוא קורא "בְּשֵׁם ה' אֶ-ל עוֹלָם".

שכם	וַיִּרְא ה' אֶל אַבְרָם וַיֹּאמֶר לְזַרְעֲךָ אֲתוּן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וַיְבַן שְׁם מְזֻבַּח לַה' הַנְּרָאָה אֵלָיו.
בית אל	וַיַּעֲתֶק מִשֵּׁם הַהָרָה מִקְדָּם לְבֵית אֵל וַיֵּט אֶהְלֵה בֵּית אֵל מִיָּם וְהָעִי מִקְדָּם וַיְבַן שְׁם מְזֻבַּח לַה' וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה'. וַיֵּלֶךְ לְמִסְעָיו מִנְּגֹב וְעַד בֵּית אֵל... אֶל מְקוֹם הַמְּזֻבָּח אֲשֶׁר עָשָׂה שָׁם בְּרֵאשִׁיטָה וַיִּקְרָא שְׁם אַבְרָם בְּשֵׁם ה'.
חברון	וַיָּאֵהֶל אַבְרָם וַיָּבֵא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֶיךָ מִמְּרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיְבַן שְׁם מְזֻבַּח לַה'. [וְהוּא שָׁכַן בְּאֵלֶיךָ מִמְּרָא הָאֲמֹרִי אַחִי אֲשֶׁכֶל וְאַחִי עֲנָר וְהֵם בְּעָלֵי בְרִית אַבְרָם].
באר שבע	וַיִּטַּע אֶשֶׁל בְּבֵאֵר שְׁבַע וַיִּקְרָא שְׁם בְּשֵׁם ה' אֶ-ל עוֹלָם.

כינוי שם ה' בתואר "ה' אֶ-ל עוֹלָם", מסמל את הפסגה ואת התיקון של הכרת שם ה' על פני תבל כולה, ולהביא את נוכחותו אף אל המקומות הרחוקים ביותר; אז נקרא הקב"ה אלוקים על העולם כולו¹⁴. את המהלך הזה משלים אברהם דווקא בבאר שבע, בהבאת שם ה' אף אל המקומות האלה ואל האנשים הנמצאים במדבר הגשמי והרוחני. במקום הזה אומר הכתוב שאברהם נשאר וגר למשך ימים רבים. אברהם הרגיש שכאן הוא

14 יש לציין, שהרמב"ם פותח את ספרו ה"יד החזקה" עם הפסוק הזה "בשם ה' אֶ-ל עוֹלָם". הרמב"ם כפי בארנו בעבר, מביא ומייצג את המהלך הזה של אברהם אבינו של חיבור כל הגויים וקריאה לכולם להיות חלק מן הסיפור של עם ישראל. וראה מאמרנו לפרשת יתרו (תש"פ) **מחלוקת הכוזרי והרמב"ם**.

ממלא את תפקידו ופתח שם את ישיבתו ללמד תורה ולהפיץ את שם ה'. כן אמנם יש לציין, ששרה אמנו הייתה בחברון בעת שנפטרה כמסופר בפרשה הבאה. וראה מאמרנו לפרשת חיי שרה (תש"פ) **חברון עיר האבות**, שאמנם מבחינת התפקיד של אברהם ושרה הייתה העיר באר שבע המקום המרכזי, לקראת סוף חייהם הם חזרו אל העיר הטבעית שלהם לחברון, ושם חיו את סוף חייהם. וראה שם מה שבארנו אודות אברהם שבעת פטירת שרה הוא היה בבאר שבע.

וכמו כן, גם נטיעת האשל לעומת בניית המזבחות, מסמלת את הפסגה בעבודת ה' והנחת שם ה' בעולם. בסוד העניין, יש כאן את מה שאנו מבארים בעניין "סוד מעשר שני ומעשר עני". מצות המעשר שני היא, ששנתיים מעלים אותו לירושלים ואוכלים בטהרה לפני ה', ובשנה השלישית מחלקים אותו לעניים. ולכאורה יש כאן פלא, שאותו המעשר יש לו שני דינים נפרדים בשנים אחרות?! אך באמת בעומק העניין הכול מצוה אחת; ויש כאן מעגליות של **"שנתיים תלמוד ושלישית מעשה"**. כאשר מביאים את המעשר בשנתיים הראשונות לירושלים, אין זה אלא כדי ללמוד את התורה ואת דרך ה' ולהבין מה ה' רוצה מאיתנו שנלך בדרך הצדקה והמשפט. ירושלים היא מקום התורה וכמו שאומר הנביא **"כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תּוֹרָה וְדְבַר ה' מִירוּשָׁלַם"**¹⁵ (ישעיהו ב, ג). בשנה השלישית אמנם, אין צריך להעלות את המעשר לירושלים **וללמוד**, אלא בו עצמו כבר ניתן **לעשות** את הצדקה והמשפט ולחלקו לעניים ולנזקקים. וכך הוא הסדר תמיד: שנתיים תלמוד ושלישית מעשה.

ובאותו האופן יש לפרש בעניין המזבחות של אברהם אבינו והאשל. אברהם בנה שני מזבחות בבית אל ובחברון וקרא בשם ה', ובשלישית הוא נוטע אשל וקורא בשם ה'. המזבחות מסמלות את **לימוד התורה**, כאשר באים לפני ה' לעשות עבודה ושם לומדים את התורה ואת הדרך שנלך בה. האשל אמנם, הוא **עצם הצדקה ומשפט**, וכמו שמבארים חז"ל (סוטה דף י) שהיה מאכיל ומשקה את העוברים ושבים. דרך האשל מתגלה שם ה' מתוך המציאות עצמה, כאשר רואים בני האדם את טוב ה' ודרך הצדקה שהולך בה אברהם. וכך מתארים חז"ל שבאשל הזה היה אברהם מביאם לאמירת ברכת המזון, ולומדים זאת מסוף הפסוק **"וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה' אֱ-לֹהִים"**:

"ויקרא שם בשם ה' אל עולם": אמר ריש לקיש אל תיקרי "ויקרא" אלא "ויקריא". מלמד שהקריא אברהם אבינו לשמו של הקב"ה בפה כל עובר ושב. כיצד? לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו אמר להם: "וכי משלי אכלתם?! משל אלוקי עולם אכלתם, הודו ושבחו וברכו למי שאמר והיה העולם".

ויש להוסיף ולחתום בדברי דרוש, שהמזבח בבית אל הוא כנגד בית ראשון, המזבח בחברון כנגד הבית השני, ואילו האשל שבבאר שבע הוא כנגד בית המקדש השלישי לעתיד לבוא. התחנה האחרונה הזאת של אברהם, מסמלת את הפסגה ותיקון העולם של הבית השלישי; של חיבור העולם כולו לשם ה', ואפילו המקומות והאנשים המרוחקים ביותר כולם ידעו ויכירו את ה' ותורתו. ומה נאה לצטט כאן את נבואת ישעיה:

שָׁמְעוּ אֵלַי רִדְפֵי צֶדֶק מִבְּקוֹשֵׁי ה' הַבֵּיטוּ אֶל צוּר חֲצֻבְתֶּם וְאֶל מְקֻבַּת בּוֹר גְּקֻרְתֶּם.
הַבֵּיטוּ אֶל אַבְרָהָם אַבְיְכֶם וְאֶל שָׂרָה תְּחוּלְלֵכֶם כִּי אֶחָד קָרָאתִיו וְאַבְרָכָהוּ
וְאַרְבֵּהוּ. כִּי נָחַם ה' צִיּוֹן נָחַם כָּל חֲרֻבְתֶּיהָ וַיִּשָּׂם מִדְּבַרָּהּ כְּעֵדוֹן וְעֲרַבְתָּהּ כְּגִן ה'
שִׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה יִמְצָא בָּהּ תוֹדָה וְקוֹל זְמִרָה. (ישעיהו נא, א-ג)

פרשת חיי שרה [א]

מקומם של אברהם שרה ויצחק אחר העקידה

במאמרים הקודמים ליווינו את סיפור מסעותיו של אברהם אבינו, ועמדנו על המשמעות והתפקיד שלו בכל תחנה ותחנה. בפרשתנו, פרשת חיי שרה, אנו קוראים אודות התקופה האחרונה של חיי אברהם; הפרשה פותחת בפטירת שרה וקבורתה במערת המכפלה, וחותמת בפטירת אברהם וקבורתו באותה מערה יחד עם שרה אשתו.

שרה אמנו נפטרה בחברון. כך אומר הכתוב בתחילת הפרשה: **”וַתָּמָת שָׂרָה בְּקָרְיַת אֲרֵבַע הוּא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֵא אַבְרָהָם לְסֶפֶד לְשָׂרָה וְלִבְכָתָה”**. אלא שיש להתבונן, אימתי חזרו אברהם ושרה לחברון? שהרי בסוף הפרשה שעברה אחר סיפור העקידה נאמר **”וַיָּשֶׁב אַבְרָהָם אֶל נַעֲרָיו וַיִּקְמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל בְּאֵר שֶׁבַע, וַיָּשֶׁב אַבְרָהָם בְּבֵּאֵר שֶׁבַע”** (בראשית כב, יט); פעמיים מדגיש הכתוב שאברהם חזר והתיישב בבאר שבע ואין אנו מוצאים שהוא עבר משם, ומדוע אם כן מתה שרה בחברון? וכבר הרחבנו במאמרנו לפרשת חיי שרה (תש”פ) **חברון - עיר האבות** במה שנראה בעינינו לבאר בעניין הזה, וכאן ברצוננו לחזור בקצרה על עיקרי הדברים ולהוסיף מעט עליהם.

הכתוב מספר **”וַיָּבֵא אַבְרָהָם לְסֶפֶד לְשָׂרָה וְלִבְכָתָה”**, ומסביר האבן עזרא ש”כאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר, על כן אמר **ויבא אברהם**”. וכן כתב הרד”ק, **”ויבוא אברהם** - בא מן החוץ, כי לא היה עמה בבית בעת מיתתה. או בא ממקום אחר, כי לא היה בחברון בשעה שמתה”. ולפי פירושם, אין אנו יודעים מהיכן בא אברהם. רש”י אמנם מפרש: **”ויבא אברהם - מבאר שבע”**. וכוונתו ליישב ולומר, שאברהם באמת היה בבאר שבע כשמתה שרה, והכתוב כאן מספר שמשם הוא בא. אולם האבן עזרא ורד”ק ככל הנראה לא רצו לפרש כן, שאם כן נמצא שהיו אברהם ושרה גרים כל אחד במקום אחר, ולא מסתבר לומר כן. ועל כן הם מניחים, שאחר סיפור העקידה אברהם ושרה חזרו לחברון ושמה מתה שרה, ואברהם לפי שעה לא היה באותו המקום בזמן שמתה. וכך פירש הרד”ק בפסוק **”ותמת שרה בקרית ארבע - כי שם היו משיצאו מבאר שבע”**.

ויש בפירושו של האבן עזרא ורד"ק שני קשיים: האחד, מה בא הכתוב לספר לנו במשפט הזה "וַיבֹּא אַבְרָהָם", כי מה זה משנה אם אברהם היה בתוך העיר או במקום אחר כשאין אנו יודעים היכן הוא היה. והשני, שבסוף פרשת וירא נאמר פעמיים שאברהם התיישב בבאר שבע: פעם אחת לפני העקידה נאמר "וַיֵּטַע אֶשֶׁל בְּבֵאֵר שְׁבַע וַיִּקְרָא שְׁם בְּשֵׁם ה' אֱ-ל-עוֹלָם. וַיִּגַּר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים", ופעם שנייה לאחר העקידה נאמר "וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בְּבֵאֵר שְׁבַע". היה ראוי אם כן, שכאשר חוזר אברהם לחברון ושמה מתה שרה שתספר זאת התורה כמו שסיפרה את שאר מקומות מגוריו בכל שלב בחייו.

הרמב"ן כלל אינו מסכים לפרש בצורה כזו, והוא כותב: "לא יתכן בעיני שבא מעיר אחרת אל חברון, שאילו היה כן היה מזכיר אותו המקום, והיה הכתוב מפרש 'וישמע אברהם ויבא ממקום פלוני'". ומפני כן מסביר הרמב"ן את הלשון "ויבוא": "כי היה לשרה אהל שם עומדת ואמהותיה לפניה וכן כתוב 'באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות' (שם לא, לג). והנה שרה מתה באהל אשר לה ונכנס אברהם באהל עם אחזת מרעיו לספוד אותה. או שיהיה לשון "ויבא" לומר שנתעורר אברהם להספד הזה והתחיל לעשותו, כי כל מתעורר ומתחיל במלאכה יקרא בא אליה, וזה לשון מורגל בדברי חכמים... "עכ"ל. לפי הרמב"ן, היה אברהם גר עם שרה בחברון, והוא גם היה עמה בעת פטירתה, ואין לדקדק כלל את לשון הכתוב "ויבוא". ועדיין קשה לפי דבריו, מדוע אין התורה מספרת אודות המעבר מבאר שבע לחברון.

והנראה מפשטות הכתובים כדרכו של רש"י, שבאמת היה אברהם בבאר שבע בעת פטירת שרה, והכתוב מספר שאברהם בא מבאר שבע לספוד לה ולבכותה. כפי שבארנו במאמר הקודם, באר שבע הייתה העיר שבה ראה אברהם אבינו את עיקר תפקידו בהקראת שם ה' בפי הבריות; שם הוא נטע את האשל וקבע את בית מדרשו. חברון אמנם, היא העיר הטבעית שאליה מחוברים אברהם ושרה, והיא "המנוחה והנחלה" של אבותינו הקדושים כמו שכתוב בפרשת וישלח "וַיבֹּא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו מִמֶּרָא קְרִית הָאֲרָבָע הוּא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וַיִּצְחָק" (בראשית לה, כז). ועל כן יש לבאר, שאמנם הייתה ישיבתו של אברהם בבאר שבע ושם גרו אברהם ושרה לאורך כל התקופה מעת שנסעו מחברון ומגדר, שרה אמנו לעת זקנותה, כשכבר לא הייתה במיטב כוחה לפעול ולעשות, חזרה לחברון ושם נשארה עד סוף חייה. העיר חברון גם נוחה יותר מבחינת מיקום, שהיא על ההר ויש בה מזג נוח יותר מבאר שבע שהיא למטה במדבר; ויחד עם זאת יש לצרף גם את הברית שיש לאברהם עם האנשים בחברון, ומרגישים בנוח איתם ואף סומכים עליהם. אברהם ככל הנראה, היה גר באותה תקופה בשני המקומות: הבית הטבעי שלו

היה יחד עם שרה בחברון, ואילו ביתו לעניין התפקיד היה בבאר שבע.¹⁶

ולפי זה, כשהלך אברהם עם יצחק לעקידה, באמת לא ידעה שרה מאומה מן הסיפור וכפי שנראה בפסוקים וכדברי חז"ל במדרשים. אין צריך לפרש שאברהם נגנב עם יצחק באמצע הלילה כדי שלא תדע שרה, אלא המציאות הפשוטה הייתה שהם בכלל היו בשני מקומות שונים: אברהם היה עם יצחק בבאר שבע, ואילו שרה הייתה בחברון ולא ידעה מכל הסיפור. וכמו כן גם כשנפטרה שרה, היה זה בזמן שאברהם היה בבאר שבע, ואומר הכתוב "וַיָּבֵא אַבְרָהָם לְסֶפֶד לְשָׂרָה וְלִבְכַתָּהּ".

בחזרה זו של אברהם לחברון בעבור קבורת שרה, מתארת התורה חיבור חדש עם גויי הארץ, עם בני חת. מיד עם פתיחת המשא ומתן הם אומרים לו "נְשִׂיא אֱלֹקִים אַתָּה בְּתוֹכֵנוּ" וכו', וכל הסיפור בפרשה מתאר כמין ברית שעושה אברהם עם בני חת סביב קניית מערת המכפלה. ויש לעיין במהות האומה הזאת "בני חת" ובמשמעות החיבור עמהם. ובכלל יש לעיין קצת, מדוע היה צריך אברהם לכל זה? והלא מערת המכפלה נמצאת לכאורה בחלקו של ממרא כמו שכתוב "וְאַחֲרֵי כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל מְעַרַת שְׂדֵה הַמְּכַפְלָה עַל פְּנֵי מְמַרָא הוּא חֶבְרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן", ולמה לא היה די בברית שלו עם ממרא בכדי לזכות בחלקת קבורה? ועל כן יש להתבונן במיקומים של מערת המכפלה ואלוני ממרא, וה' יאיר עינינו.

על פי מה שהתבאר, לאחר העקידה אברהם חזר לבאר שבע, שרה אמנו הייתה בחברון, ואילו יצחק אבינו נעלם ואין אנו יודעים להיכן הלך. היעלמותו של יצחק בולטת במיוחד בפסוק שבסוף העקידה "וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו וַיִּקְמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל בְּאֵר שָׁבַע, וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בְּבְאֵר שָׁבַע" וכפי שחז"ל שאלים במדרש "ויצחק היכן הוא?? רבי ברכיה בשם רבנן דתמן: שלחו אצל שם ללמוד ממנו תורה" (בראשית רבה נו, יא), והחזקוני כתב "ויצחק היכן הלך? אלא נטמן בגן עדן שלש שנים. ד"א הלך לו לבית עבר ללמוד תורה". גם בכל סיפור מיתת שרה וקבורתה אין אנו שומעים אודות יצחק, ואפילו לא בכל תחילת השליחות של אליעזר עבד אברהם להביא לו אישה; את כל העסק סביב לקיחת האישה מנהל אברהם לבדו עבור יצחק, וכבר עמדנו על כך במאמרנו לפרשת בראשית (תשפ"ב) **בריאת האדם ומציאת הזיווג בפרקי בראשית**. רק לקראת סוף הפרשה, כאשר

16 כשם שמצוי אף היום אנשים הנוסעים לגור במקומות העבודה וחוזרים בשבתות ומועדים ובזמנים שיש לשהות בהם עם המשפחה.

אליעזר חוזר עם הגמלים מארם נהריים יחד עם רבקה, אנו פוגשים את יצחק לראשונה מאז סיפור העקידה:

וַיִּצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחֵי רְאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב. וַיֵּצֵא יִצְחָק לְשׁוּחַ בְּשׂוּדָה לַפְּנוֹת עָרֵב וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיִּרְא וְהִנֵּה גַמְלִים בָּאִים. וַתִּשָּׂא רִבְקָה אֶת עֵינֶיהָ וַתִּרְא אֶת יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמֶל. וַתֹּאמֶר אֶל הָעֶבֶד מִי הָאִישׁ הַלְזֶה הַהֵלֶּה בְּשׂוּדָה לְקַרְאָתָנוּ וַיֹּאמֶר הָעֶבֶד הוּא אֲדֹנָי וַתִּקַּח הַצְּעִירָה וַתִּתְּכֶס. וַיִּסְפֹּר הָעֶבֶד לְיִצְחָק אֶת כָּל הַדְּבָרִים אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיִּבְאֶה יִצְחָק הָאֵהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ וַיִּקַּח אֶת רִבְקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיִּאָּהֲבָה וַיִּנָּחֵם יִצְחָק אַחֲרֵי אִמּוֹ.

וכאן באופן מעניין אנו פוגשים רק את יצחק, ואילו אברהם כביכול נעלם מן התמונה. ויש כאן אמירה, שאמנם אברהם דאג לכל עניין השידוך, בסופו של דבר המפגש של הנישואין הוא בין החתן והכלה עצמם. אילו היה אברהם זה שמקבל את פני רבקה, היה בזה אופי של אדון המשיא שפחה לעבדו; ואולי לכן דווקא מתאים שכעת האב ימשוך ידו וייתן לחתן וכלה את המרחב לבנות את ביתם ביניהם.

ומכאן אנו למדים היכן היה יצחק אחר סיפור העקידה; יצחק הלך לארץ הנגב לבאר לחי רואי. גם בסוף הפרשה אחר פטירת אברהם אבינו, נאמר "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּבְרָךְ אֱלֹקִים אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּשֵׁב יִצְחָק עִם בְּאֵר לַחֵי רְאִי" (בראשית כה, יא). אם נחשב את שנותיו של יצחק, בגיל ארבעים הוא לקח את רבקה לאישה, ובתקופה שלפני הנישואין הוא היה בבאר לחי רואי. גם שלושים וחמש שנה לאחר מכן, כשהיה בגיל שבעים וחמש בפטירת אברהם, שוב פעם נאמר שהוא ישב באר לחי רואי. ונראה שכל השנים האלה, מאז אחר העקידה שהיה כדברי חז"ל בן שלושים ושבע (פרקי דרבי אליעזר פרק לא), ועד השנים שלאחר פטירת אברהם ישב יצחק בבאר לחי רואי, כמעט ארבעים שנה ואולי אף יותר.¹⁷

כשנאמר בפסוק: "וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיִּבְרָךְ אֱלֹקִים אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּשֵׁב יִצְחָק עִם בְּאֵר לַחֵי רְאִי", נראה שהתורה מציינת כאן אל הפער בין המהלך של יצחק לבין מה שהיה אצל אברהם, שיצחק הולך לבאר לחי רואי מה שלא עשה אברהם. מהו סוד המקום הזה באר לחי רואי? ומה יש בו שכל כך מחובר אליו יצחק? בתרגום יונתן בן עוזיאל על הפסוק

17 כן יש להעיר, שבפסוק נראה שאחר הנישואין גר יצחק בבית אמו, כמו שכתוב "וַיִּבְאֶה יִצְחָק הָאֵהֱלָה שָׂרָה אִמּוֹ". ושמה רק אחר מות אברהם הוא חזר לבאר לחי רואי, או שמא יש לחדש, שבאמת רבקה הייתה באוהלה של שרה אמנו, ורק יצחק הלך לשיבה בבאר לחי רואי כמו שיתבאר בסמוך ששם הייתה ישיבת שם ועבר [כמו רחל ורבי עקיבא]. וצ"ע.

הזה "וַיִּצְחָק בָּא מְבֹאֵא בְּאֵר לַחֵי רְאִי" מבואר, שבאר לחי רואי הוא מקום בית מדרשו של שם ועבר: "וַיִּצְחָק הָוָה אֶתִּי מִבְּיַד מְדַרְשָׁא דְשֵׁם רַבָּא מְעַלְנָא דְבִיָּרָא דְאַתְגְּלִי עֲלוּי חֵי וְקִיָּם דְחָמִי וְלֹא מִתְחַמִּי, וְהוּא הָוָה יְתִיב בְּאַרְע דְרֹמָא", וזה מתחבר לדברי המדרש שיצחק הלך אחר העקידה לבית שם ועבר.

כפי שראינו במאמר הקודם, באר לחי רואי נמצא בחבל הארץ ש"בין קדש ובין שור", ושני נקודות מקום מסוימות ציינה התורה בתוך אותו חבל ארץ: את באר לחי רואי בפרשת לך לך בסיפור בריחת הגר, ואת העיר גרר בפרשת וירא שהגיע לשם אברהם אחר הפיכת סדום. שני המקומות האלה עומדים אחד מול השני בסמליותם. כל אותו חבל הארץ הוא אזור מדברי ושומם מבני האדם; ועל כן, מצד אחד לאדם העובד את ה' בטהרה ופרישות, המקום הזה הוא מקום אידיאלי להתנתק מן העולם, להתבודד, ולהיות פנוי להידבקות בה'. ומצד שני, דווקא האנשים הגויים שכן גרים במקומות אלה, הינם אנשים מדבריים ושפלים הרחוקים מידיעת ה' ודרכי המוסר.

גם באר לחי רואי וגם העיר גרר הינם נקודות של חיים בתוך המדבר, אלא שהבאר הוא מקום ליחידים ואילו העיר גרר הוא מקום לרבים. הבאר אם כן משמש למקום של פרישות ועבודת ה' בדרך של ניתוק מן העולם, ואילו העיר גרר היא דווקא המקום עם האנשים השפלים שאינם מכירים כל כך את דרכי המוסר וכללי תיקון החברה.

אם אברהם אבינו בפרשה שעברה בחר לגור דווקא בגרר במקום בני האדם כדי שיוכל להשפיע עליהם ולקרבתם אל ה', הרי שיצחק התיישב דווקא בבאר לחי רואי, המקום ליחיד סגולה והמסוגל להתגלות אלוקית. במקום הזה נגלה המלאך אל הגר כשברחה מאת שרי, ולפי התרגום יונתן בן עוזיאל אף יצחק עצמו זכה שם לגילוי ה'. בית מדרשו של שם ועבר באמת שייך למהלך הזה של לימוד התורה האלוקית ושל פרישות מחיי החברה וכאשר הרחבנו במאמרנו לפרשת חיי שרה (תשע"ט) **ישיבת שם ועבר**. יצחק אבינו, בשונה מאביו אברהם היה שייך למהלך הזה, ופחות היה מחפש לגור דווקא בחברת בני האדם כדי להיות איתם ולהשפיע עליהם. ויש לציין, שכאשר היה רעב בארץ בפרשת תולדות, אז באמת עבר יצחק מבאר לחי רואי שהיה בלב המדבר למקום יישוב בני האדם - לגרר, הוא המקום הקרוב להיכן שישב. מאוחר יותר, הוא עבר לבאר שבע אחר המריבות סביב הבארות כמסופר בפרשה הבאה.

כשחזר אליעזר יחד עם רבקה מסופר בתורה "וַיִּצְחָק בָּא מְבֹאֵא בְּאֵר לַחֵי רְאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאַרְץ הַנְּגֹב"; המפרשים התקשו מה בא הכתוב לומר בכך, כי מה זה משנה מהיכן בא יצחק באותו היום? ומטעם זה גם דרשו (ב"ר ס, יג) כמו שמפרש רש"י שהלך להביא את הגר שהייתה שם, ועוד כתבו פירושים כל אחד לפי דרכו. אכן על פי דברינו נראה

שפירוש הכתוב הוא כפשוטו; שהתורה באמת צריכה לספר שבדיוק באותו הזמן שחזר אליעזר עם רבקה, אז בדיוק סיבבה ההשגחה העליונה שאף יצחק יגיע ממקום ישיבתו לבקר את אביו בביתו. אין מפורש בכתובים היכן היה אברהם באותה העת, כי אמנם ששרה נקברה בחברון, לכאורה אחר הקבורה הוא חזר לבית מדרשו בבאר שבע וכמו שכתוב בפרשה הקודמת "וַיָּגֵר אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים" (בראשית כא, לד). ולפי זה, באמת אין באר לחי רואי מרוחק כל כך מבאר שבע, ויצחק בא בדיוק אז לבקר את אביו בבאר שבע. וכשיצא יצחק באותו ערב לשוח בשדה, אז בדיוק הגיע אליעזר וארע המפגש הראשון של יצחק עם רבקה אשתו.

פרשת היי שרה [ב]

חברון - עיר האבות

פרשתנו פותחת בסיפור מיתת שרה - וַיְהִי חַיֵּי שָׂרָה מֵאָה שָׁנָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וְשִׁבְעַת שָׁנִים שְׁנֵי חַיֵּי שָׂרָה. וְתָמַת שָׂרָה בְּקִרְיַת אַרְבַּע הוּא חֲבֵרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֵא אַבְרָהָם לְסֹפֵד לְשָׂרָה וְלִבְכָתָה (בראשית כג, א-ב).

"וַיָּבֵא אַבְרָהָם" לְסֹפֵד לְשָׂרָה וְלִבְכָתָה: כתב האבן עזרא, שכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר, על כן אמר "ויבא אברהם". וכן כתב הרד"ק, "ויבוא אברהם" - בא מן החוץ, כי לא היה עמה בבית בעת מיתתה. או בא ממקום אחר, כי לא היה בחברון בשעה שמתה. לפי פירושם, אין אנו יודעים מהיכן בא אברהם.

רש"י אמנם מפרש - "ויבא אברהם" - מבאר שבע. וכוונתו, שהרי בפרשה שעברה מסופר כי אחר העקדה שב אברהם עם נעריו לבאר שבע. אם כן, כעת כשמתה שרה הגיע משם. ככל הנראה, לא רצו האבן עזרא והרד"ק לפרש כן, שאם כן, הרי נמצא שהיו אברהם ושרה גרים כל אחד במקום אחר, שהרי אברהם נמצא בבאר שבע ואילו שרה נמצאת בחברון. ולכן הם מניחים שאחר סיפור העקידה אברהם ושרה עברו לגור בחברון ושמה מתה שרה, ואברהם לפי שעה לא היה באותו המקום בזמן שמתה. כך פירש הרד"ק בפסוק "ותמת שרה בקרית ארבע" - כי שם היו משיצאו מבאר שבע.

הרמב"ן כלל אינו מסכים לפרש בצורה כזו, והוא כותב - לא יתכן בעיני שבא מעיר אחרת אל חברון, שאילו היה כן היה מזכיר אותו המקום, והיה הכתוב מפרש "וישמע אברהם ויבא ממקום פלוני". ומפני כן מסביר הרמב"ן את הלשון "ויבוא" - כי היה לשרה אהל שם עומדת ואמהותיה לפניו וכן כתוב "באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות" (שם לא, לג). והנה שרה מתה באהל אשר לה ונכנס אברהם באהל עם אחזת מרעיו לספוד אותה. או שיהיה לשון "ויבא" לומר שנתעורר אברהם להספד הזה והתחיל לעשותו, כי כל מתעורר ומתחיל במלאכה יקרא "בא אליה", וזה לשון מורגל בדברי חכמים... עכ"ל. לפי

הרמב"ן, היה אברהם גר עם שרה בחברון, והוא גם היה עמה בעת פטירתה, ואין לדקדק כלל את לשון הכתוב "ויבוא".

ברצוננו להמשיך בדרכו של רש"י, כי אברהם בא מבאר שבע¹⁸, ובד בבד ברצוננו לתת מבט על כל מסע מגוריהם של אבותינו הקדושים.

בפרשת לך לך, המקום הראשון אליו מגיע אברהם הוא שכם - **וַיַּעֲבֹר אַבְרָם בְּאַרְצוֹ עַד מְקוֹם שָׁכֶם עַד אֵלוֹן מוֹרְהָ** (שם יב, ו). בעבר הראינו¹⁹, כי אברהם, אשר כל משימת חייו בכל אשר יפנה היא הקריאה בשם ה', באזור שכם אינו רואה הצלחה במפעלו. הכתוב אומר - **וְהִפְנֵנִי אֶזְבָּרְךָ**, האנשים בשכם אינם מעוניינים לשמוע את מסריו של אברהם. באותו המקום, ה' אומר לאברהם - **לִזְרַעְךָ אֶתְּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת**, ואברהם מכיר בטובה ומודה - **וַיִּבְנוּ שָׁם מִזְבְּחַת לַה' הַנִּרְאָה אֵלָיו** (שם, ז). אברהם בונה מזבח אבל אינו קורא בשם ה'. במקום הזה אין אברהם מצליח ליצור שיח עם בני המקום ולהשפיע עליהם.

אברהם אינו נשאר בשכם, מיד בפסוק הבא מסופר - **וַיַּעֲתֶק מִשָּׁם הָהָרָה מִקְדָּם לְבֵית אֵל וַיֵּט אֶהְלֵה בֵּית אֵל מִיָּם וְהָעִי מִקְדָּם וַיִּבְנוּ שָׁם מִזְבְּחַת לַה' וַיִּקְרָא בְּשֵׁם ה' (שם, ח)**. כאן שוב אברהם בונה מזבח, ובניגוד לפעם הקודמת, כאן הוא כן קורא בשם ה'. גם כשחזר אברהם ממצרים, אומרת התורה - **וַיֵּלֶךְ לְמִסְעָיו מִנֹּגַב וְעַד בֵּית אֵל, עַד הַמְּקוֹם אֲשֶׁר הָיָה שָׁם אֶהְלֵה בְּתַחֲלָה בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין הָעִי. אֵל מְקוֹם הַמִּזְבֵּחַ אֲשֶׁר עָשָׂה שָׁם בְּרֵאשִׁיטָה, וַיִּקְרָא שָׁם אַבְרָם בְּשֵׁם ה' (שם יג, ג-ד)**. אברהם נחל הצלחה באותו המקום, ולכן לשם הוא חוזר בעלותו ממצרים. הוא שוב בונה מזבח וקורא בשם ה'.

משם, לאחר שנפרד אברהם מלוט, עובר אברהם וקובע את דירתו בחברון - **וַיֵּאֱהָל אַבְרָם וַיָּבֹא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלְנֵי מְמָרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיִּבְנוּ שָׁם מִזְבְּחַת לַה' (שם, יח)**. בחברון אברהם מוצא לעצמו מקום משכן של קבע. באזור בית אל, לא ראה אברהם את המקום כמקום כדיורי

18 כן פשטות הכתובים, מאחר ובאר שבע הוא המקום האחרון בו מסופר אודותיו, ולא שמענו שיצא משם. ויתירה מזו, כי הרי הכתוב דואג לתעד את מקומות מגוריו של אברהם, וודאי שהיה מתאים לספר - ולפחות בפתח הפרשה - שאברהם עבר לגור בחברון ושמה מתה שרה. ועוד יש להוסיף ולשאול, כי לפי שאר המפרשים, מה בא הכתוב ללמדנו במה שנאמר "ויבוא אברהם", וכי מה זה משנה אם אברהם היה עמה בעת פטירתה או לא היה, האם יש בזה נפקא מינה כל שהיא?! אכן לפי רש"י, מכיוון שאנו יודעים שאברהם שוהה כעת בבאר שבע, וודאי צריך לספר שהוא בא משם לספוד לשרה ולבכותה, ולטפל בקבורתה. ועוד יש ללמוד מכך כאשר יבואר בהמשך המאמר.

19 ראה מאמרנו לפרשת לך לך (תשע"ט) ויקרא שם אברהם בשם ה'.

קבע, הכתוב שם אומר - "וַיֵּט אֶהְלֶה", נטיית אוהל באופן זמני. בחברון לעומת זאת, משתמש הכתוב בלשון - "וַיֵּאָהֵל" אֲבָרָם וַיָּבֵא "וַיֵּשֶׁב" בְּאֵלֵי מִמְרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן, קביעת האוהל בצורה של ישיבה במקום. באזור בית אל גם לא נכנס אברהם לתוך העיר, הוא נטה אוהלו רק מחוץ לעיר בֵּין בֵּית אֵל וּבֵין הָעֵי. בחברון אמנם, הוא קובע מושבו בתוך העיר בְּאֵלֵי מִמְרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן. חברון הוא היעד הסופי של אברהם.²⁰

בהמשך פרשת לך לך, מוסיף הכתוב לתאר את מגוריו של אברהם בלשון - וְהוּא "שִׁכֹּן" בְּאֵלֵי מִמְרָא הָאֱמֹרִי אַחִי אֲשָׁכַל וְאֲחִי עֶנְר וְהֵם בְּעַלֵי בְרִית אֲבָרָם. המילה "שוכן", מספרת חיבור גם לאנשי המקום, שכן האדם שוכן בקרב האנשים הדרים סביבו, ויש לו אתם יחסי שכנות. בחברון אברהם יוצר חיבורים וכורת בריתות עם אנשי המקום. הברית של אברהם עם ענר אשכול וממרא, לא הייתה חברות בעלמא, החברות הזו הייתה סביב המהלך המוסרי אותו הוביל אברהם. בעלי בריתו הצטרפו אליו ועזרו לו במלחמה המוסרית נגד ארבעת המלכים להציל עשוק מיד עושקו כמסופר בפרשת לך לך. בכך הם גילו את מסירות נפשם לצאת יחד עם אברהם על המאבק המוסרי אותו הוא מנהל. החיבור של אברהם לארץ ישראל נוצר ומתפתח בעיר חברון.

נוכל לראות עוד, כי האבות, על אף שבמשך חייהם עברו ממקום למקום, בסוף חייהם הם בחרו להשתכן דווקא בעיר חברון.

הדבר מפורש אצל יצחק: אחר מיתת אברהם התיישב יצחק באזור באר לחי רואי - וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אֲבָרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹקִים אֶת יִצְחָק בְּנוֹ וַיֵּשֶׁב יִצְחָק עִם בְּאֵר לַחֵי רֹאִי²¹ (שם כה, יא). כשהיה רעב בארץ, עבר יצחק לגור בגרר - וַיֵּשֶׁב יִצְחָק בְּגֶרָר (שם כו, ו). משם הוא עבר לנחל גרר - וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ אֶל יִצְחָק לָךְ מַעֲמֹנֹו כִּי עֲצַמְתָּ מִמֶּנּוּ מֵאֲדָ. וַיֵּלֶךְ מִשָּׁם יִצְחָק וַיֵּחַן בְּנַחַל גְּרָר וַיֵּשֶׁב שָׁם (שם טז-יז). משם עלה יצחק לבאר שבע - וַיַּעַל מִשָּׁם בְּאֵר שִׁבְעָ (שם, כג) [ומבאר שבע יצא יעקב לכיוון חרן - וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שִׁבְעָ וַיֵּלֶךְ חֶרְנָה (שם כח, י)].

אחר כל המסעות האלה, התחנה האחרונה של יצחק הייתה בעיר חברון. כך מפורש בפרשת וישלח:

וַיָּבֵא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אֲבִיו מִמְרָא קְרִית הָאֲרָבָע הוּא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר גֵּר שָׁם אֲבָרָהָם וַיִּצְחָק. וַיְהִיו יָמֵי יִצְחָק מֵאֵת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה. וַיְגִדֵעַ יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל עַמּוּיֹו זִקְנוֹ וַיִּשְׁבַּע יָמָיִם וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עִשׂוֹ וַיַּעֲקֹב בְּנָיו. (שם לה, כז-כט)

20 עוד עמנו הדברים לבאר מדוע בפרשת וירא עזב אברהם את העיר חברון לכיוון גרר.

21 לכאורה אף לפני כן היה גר שם כמו שמסופר כשחזר אליעזר עם רבקה - וַיִּצְחָק בָּא מִבּוֹא בְּאֵר לַחֵי רֹאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֲרֶץ הַנְּגֹב (בראשית כד, סב).

וכן היה גם בדעתו של יעקב להתיישב בסוף ימיו בעיר חברון, כמבואר בפרשת וישב - **וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן** (שם לז, א). שם מסופר, שיעקב שולח את יוסף מעמק חברון - **וַיֹּאמֶר לוֹ לֵךְ נָא רְאֵה אֶת שְׁלֹמֹם אַחִיךָ וְאֶת שְׁלֹמֹם הַצֵּאֵן וְהַשְׁבִּנִי דָבָר וַיִּשְׁלַחְהוּ מֵעֵמֶק חֶבְרוֹן וַיָּבֵא שְׁכֵמָה** (שם, יד). יעקב תכנן להתיישב בחברון עד סוף ימיו, אלא שגזרת גלות מצרים שינתה את התכנית, ויעקב חי את שנותיו האחרונות בארץ מצרים.

מעתה נראה לומר, כי גם אברהם ושרה עשו את אותה הדרך. על אף שבמהלך חייהם הם עברו ממקום למקום, בסוף חייהם הם השתכנו בעיר חברון, וכאשר יתבאר.

דרך כל אדם, שכאשר הוא במיטב כוחו ועסוק ביצירה ועשייה, הרי פעמים שמפעל חייו דורש ממנו לעבור ולנדוד ממקום למקום. אולם בסוף חייו, כאשר האדם מזדקן, אין לו עוד את הכוח להמשיך במפעל העשייה שהתמיד בו במשך חייו. בשלב הזה, האדם פונה לשוב אל ביתו ולהתיישב שם עד יומו האחרון.

העיר חברון, היא המקום בו ראו האבות את ביתם הטבעי - **"המנוחה והנחלה"**. לאחר שבמהלך חייהם הם השפיעו, פעלו והצליחו, בסוף החיים הם חזרו הביתה אל העיר חברון. כשנאמר בפרשת וישלח - **הוּא חֶבְרוֹן "אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם" וַיִּצְחָק**, אין הכתוב מתייחס רק לאותה התקופה בה גר אברהם בעיר חברון, כוונת הכתוב לומר שזו היא העיר של אברהם אבינו; כאן היו מגוריו הקבועים של אברהם, וכן של יצחק בנו. סביר אם כן להניח, שאף אברהם סיים את חייו בעיר חברון.

מעתה נוכל להבין, כי בזמן שמתה שרה, היה זה אחר שכבר היא חזרה אל העיר חברון להתיישב שם עד סוף ימיה. אברהם אמנם, עדיין היה עסוק בהפצת התורה בבאר שבע, כמו שכתוב - **וַיֵּטַע אֲשֶׁל בְּבֵאֵר שֶׁבַע וַיִּקְרָא שָׁם בְּשֵׁם ה' אֱ-לֹהִים** (שם כא, לג). גם לאחר העקידה אברהם שב עם נעריו לשיבתו בבאר שבע - **וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם אֶל נְעָרָיו וַיִּקְמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל בְּאֵר שֶׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בְּבֵאֵר שֶׁבַע** (שם כב, יט). באופן זה נוצר המצב, ששרה אמנו התיישבה בחברון דירתם הקבועה, ואילו אברהם היה בישיבתו בבאר שבע [כך גם כתב רש"י בסוף פרשת העקידה על הפסוק הזה, שעיקר דירתו של אברהם הייתה בחברון, והישיבה בבאר שבע לא הייתה ישיבה של ממש²²]. כשמתה שרה, היה אברהם בישיבתו בבאר שבע, ולכן נאמר - **"וַיָּבֵא אַבְרָהָם" לְסֶפֶד לְשָׂרָה וְלִבְכַתָּה** - מבאר שבע, כדברי רש"י.

"חברון" - מלשון "חיבור" ו"חבר". בעיר הזו אברהם יוצר חיבורים עם אנשי המקום ויוצר אתם חברות אמיתית - "בעלי ברית". אם באזור שכם לא ראה אברהם הצלחה במפעלו ומפני כן מיד עבר משם, הרי שבחברון אברהם מתיישב בעיר ומשתכן בה, ואף מייחד לנצח את העיר הזו להיותה מקום הקבורה לאבותינו הקדושים.

חברון היא עיר הבירה [כביכול] של שבט יהודה. כלב בן יפונה זכה בעיר חברון כשקיים את שליחות משה בניגוד לשאר המרגלים ועלה ודרך בה כמסופר בספר יהושע (פרק יד). מלכות יהודה על ידי דוד המלך התחילה בעיר חברון בדבר ה'. בתחילה קיבלו אותו עליהם שבט יהודה בלבד כמסופר בספר שמואל ב (פרק ב), ובהמשך כל ישראל באו לחברון כרתו עמו ברית והכתירו אותו למלך על ישראל - וַיֵּבְאוּ כָּל זְקֵנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל הַמֶּלֶךְ חֲבֵרֹנָה וַיִּכְרְתוּ לָהֶם הַמֶּלֶךְ דָּוִד בְּרִית בְּחֵבְרוֹן לִפְנֵי ה' וַיִּמְשְׁחוּ אֶת דָּוִד לְמֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל (שם ה, ג).

שכם לעומתה, היא העיר של שבט יוסף. יעקב נתן ליוסף את עיר שכם, ושם נקבר יוסף כמסופר בסוף ספר יהושע - וְאֵת עֲצָמוֹת יוֹסֵף אֲשֶׁר הֶעֱלָה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם קָבְרוּ בְּשֵׁכֶם בְּחֶלְקֵת הַשְּׂדֵה אֲשֶׁר קָנָה יַעֲקֹב מֵאֵת בְּנֵי חַמּוֹר אֲבִי שָׁכֶם בְּמֵאָה קֶשֶׁטָה וַיְהִי לְבְנֵי יוֹסֵף לְנַחֲלָה (יהושע כד, לב).

במאמרנו לפרשת ויחי (תשע"ט) אתה יודוך אחיך - בן פורת יוסף, עמדנו מעט על ההבדלים שבין שבט יהודה לשבט יוסף. שבט יהודה מתאפיין בכוח החיבור והאיחוד כפי שמברך אותו יעקב - וְלוֹ יִקְהֶת עַמִּים (שם מט, י), אליו ייקהלו כל הגויים. יהודה, כמו אברהם, יוצר חיבורי רעות כמסופר בפרשת וישב - וַיֵּט עַד אִישׁ עֲדָלְמִי וַשְּׂמוּ חִיָּה (בראשית לח, א). מלכות יהודה נובעת מתוך חיבורו אל אחיו המתקבצים סביבו ומכתירים אותו עליהם - הַיּוֹדָה אֶתָּה יוֹדוּךָ אַחִיךָ... שִׁתְּחַוּוּ לָךְ בְּנֵי אָבִיךָ (שם מט, ח).

מלכות יוסף אמנם, אינה באה מתוך החיבור לאחים כי אם ממקור עליון, דבר היוצר אצל האחים התרחקות וסלידה - וַיִּמְרְרוּ וַרְבוּ וַיִּשְׁטְמֵהוּ בְּעֵלֵי חֲצִים (שם, כג). יעקב רואה ביוסף כממשיך דרכו, ואוהבו ומחבבו יתר על שאר האחים. יוסף רואה כי המלוכה מגיעה לו, ומכתיר עצמו למלך בהסתמך על חלומות שחלם. החלום, אינו דבר מצייאותי הצומח מתוך החיבור למציאות החיים, כי אם כוח עליון המדריך ומכווין את האדם אל ייעודו.

גם ברכות יעקב ליוסף מתאפיינות בנקודה הזאת; בניגוד לברכות יהודה הנפתחות בכותרת - הַיּוֹדָה אֶתָּה יוֹדוּךָ אַחִיךָ, יוסף מתברך על היותו בן לאביו - בֶּן פֶּרֶת יוֹסֵף בֶּן

פָּרַת עָלַי עֵינַי... בְּרַכְתָּ אֲבִיךָ גָּבְרוּ עַל בְּרַכְתָּ הוֹרֵי... (שם, כב-כו), ובאותה הצורה, גם ברכת ההשפעה בה הוא מתברך יורדת עליו מלמעלה - מֵאֵל אֲבִיךָ וַיַּעֲזְרֶךָ וְאֵת שְׁדֵי-י וַיְבָרְכֶךָ בְּרַכְתָּ שְׁמַיִם מֵעַל בְּרַכְתָּ תְּהוֹם רִבְצַת תַּחַת בְּרַכְתָּ שְׂדֵיִם וְרַחֵם. יעקב חותם את הברכות ומכנה את יוסף - "נְזִיר אֶחָיו" [וכן בברכות משה בפרשת וזאת הברכה - תְּבֹאֲתָה לְרֹאשׁ יוֹסֵף וְלִקְדָּד נְזִיר אֶחָיו (דברים לג, טז)]. הנזירות מצד אחד מסמלת קדושה ומעלה, ומאידך היא מביאה עמה פרישות והתנתקות מחיי החברה. בעוד יהודה מחובר ומעורב עם אחיו, יוסף נמצא במקום עליון המפריש ומבדיל אותו מאחיו.

העיר שכם מסמלת את מלכות יוסף. המילה "שכם" מסמלת את העליונות מעל העם, כמו - מִשְׁכָּמוֹ וּמַעְלָה גָּבַהּ מִכָּל הָעָם (שמואל א ט, ב). לאורך ספרי הנביאים, המלכויות שנוצרו בעיר שכם היו מנותקות מן העם ויצרו פילוג ומלחמת אחים. כך אנו מוצאים לראשונה בספר שופטים (פרק ט) בסיפור אבימלך - וַיִּלֶּךְ אֲבִימֶלֶךְ בֶּן יִרְבֵּעַל שְׁכֶמָה [ראה שם כל הסיפור].

כך גם מסופר בספר מלכים א (פרק יב) במלכות רחבעם בן שלמה - וַיִּלֶּךְ רַחְבֵּעַם שְׁכָם פִּי שְׁכָם בָּא כָּל יִשְׂרָאֵל לְהַמְלִיכָה אֹתוֹ. יד'ה' כיוונה את רחבעם להתנתק מהעם ולמשול עליהם ביד קשה - וְלֹא שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֶל הָעָם כִּי הִיְתָה סִבָּה מֵעַם ה'... וַיֵּרָא כָּל יִשְׂרָאֵל כִּי לֹא שָׁמַע הַמֶּלֶךְ אֲלֵיהֶם וַיֵּשְׁבוּ הָעָם אֶת הַמֶּלֶךְ דָּבָר לְאֹמֹר מִה לָּנוּ חֶלֶק בְּדוֹד וְלֹא נַחֲלָה בְּבֶן יִשִׁי לְאַהֲלֵיךָ יִשְׂרָאֵל עִתָּה רְאֵה בֵּיתְךָ דָּוִד וַיִּלֶּךְ יִשְׂרָאֵל לְאַהֲלֵיוֹ. מיד לאחר מכן נוצר הפילוג - וַיְהִי כִּשְׁמַע כָּל יִשְׂרָאֵל כִּי שָׁב יִרְבֵּעַם וַיִּשְׁלַחוּ וַיִּקְרְאוּ אֹתוֹ אֶל הָעֵדָה וַיִּמְלִיכוּ אֹתוֹ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל.

באותו הזמן עמדה להתחיל מלחמת אחים אלמלא התערבות ה' שמנעה זאת - וַיֵּבֵא רַחְבֵּעַם יְרוּשָׁלַם וַיִּקְהַל אֶת כָּל בֵּית יְהוּדָה וְאֵת שְׁבֻט בְּנֵימִן מֵאֵה וּשְׁמֹנִים אֲלֶפֶת בַּחֹר עֲשָׂה מִלְחָמָה לְהִלָּחֵם עִם בֵּית יִשְׂרָאֵל לְהַשְׁיִיב אֶת הַמְּלוּכָה לְרַחְבֵּעַם בֶּן שְׁלֹמֹה. וַיְהִי דְבַר הָאֱלֹקִים אֶל שְׁמַעְיָה אִישׁ הָאֱלֹקִים לְאֹמֹר. אֱמֹר אֶל רַחְבֵּעַם בֶּן שְׁלֹמֹה מֶלֶךְ יְהוּדָה וְאֶל כָּל בֵּית יְהוּדָה וּבְנֵימִין וַיִּתֵּר הָעָם לְאֹמֹר. כֹּה אָמַר ה' לֹא תַעֲלוּ וְלֹא תִלָּחֲמוּן עִם אַחֵיכֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שׁוּבוּ אִישׁ לְבֵיתוֹ כִּי מֵאִתִּי נִהְיָה הַדָּבָר הַזֶּה²³ וַיִּשְׁמְעוּ אֶת דְּבַר ה' וַיֵּשְׁבוּ לְלַכֵּת כַּדָּבָר ה'.

מלכות יוסף אין לה את כוח החיבור שיש למלכות יהודה. למלכות יוסף אמנם, יש עוצמה עילאית המעניקה לה את כוח להילחם ולנצח את העמים - בְּכֹר שׁוּרוֹ הָדָר לוֹ וְקִרְנֵי רָאֵם קִרְנָיו בְּהֶם עַמִּים יִגָּח יַחְדָּו אֶפְסֵי אָרֶץ (דברים לג, יז). אך אין לה את התכונה בה התברכה מלכות יהודה של - וְלוֹ יָקָהָת עַמִּים²⁴.

23 ניתן לראות כיצד מלכות יוסף נוצרת בהנהגה שמימית.

24 נקודה נוספת יש להעיר; שכם ניתנה ליוסף "במתנה" מיעקב, הוא הבן הנבחר וזכה בה במתנה

אם נמשיל את כנסת ישראל לגוף האדם, הרי שמלכות יוסף משולה אל הראש, העומד לעצמו נבדל מן הגוף, כאשר ה"שכם" - הכתף - נמצאת בנקודת החיבור בין הראש והגוף. כן הוא לשון הכתוב - תהיין לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו [וכן - תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו]. מלכות יהודה אמנם, משולה אל הלב, הוא האיבר הנמצא במרכז הגוף המאחד ומלכד סביבו את כל האיברים [כל האיברים תלויין בלב] (מדרש משלי א א, ועי' ירושלמי תרומות פ"ח ה"ד). כך כותב הרמב"ם (פ"ג מהל' מלכים ה"ו) על המלך - שלבו הוא לב כל קהל ישראל לפיכך דבקו הכתוב בתורה יתר משאר העם שנאמר "כל ימי חייו". כך גם אמר שלמה בתפילתו בחלום בגבעון - ועבדך בתוך עמך אשר בחרת עם רב אשר לא ימנה ולא יספר מרב. ונתת לעבדך לב שמע לשפט את עמך להבין בין טוב לרע (מלכים א ג, ח-ט).

למול העיר שכם, עומדת העיר חברון. העיר חברון מסמלת את מלכות יהודה הצומחת מתוך החיבור לעם ומאחדת ומחברת את כל חלקי כלל ישראל. אברהם אבינו כשהגיע לעיר שכם, לא הצליח להתחבר אל המקום ואל האנשים הנמצאים שם; אברהם אבינו שייך לגמרי למהלך של חיבור עם האנשים שסביבו ועם העולם כולו. אברהם הוא אב המון גוים, הקורא ומקבץ את כולם לקרוא בשם ה'. אברהם מגיע אל העיר חברון ורואה הצלחה. בעיר הזו הוא קובע את משכנו, ואף מנציח בה את מקום הקבורה לו ולאשתו ולשאר האבות ואימהות.

מאב לבן. בחברון לעומת זאת, זוכה יהודה מכוח מעשיו, כלב בן יפונה עולה אל העיר, דורך בה, ובכך גם זוכה לרשת אותה.

פרשת וישב

וישב יעקב בארץ מגורי אביו

פרשתנו פותחת עם הפסוק - **וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן**. אחר שהפרשיות האחרונות ליוו את יעקב אבינו במסע הארוך שלו מאז שיצא מבית אביו ועד שחזר אליו, הפרשה שלנו באה לספר את המשך הסיפור במה שארע לו בהיותו חזרה **"בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו"**, **בְּאֶרֶץ כְּנָעַן**. הלשון **"וַיֵּשֶׁב"**, יש בה משמעות של רוגע, שלווה ויישוב הדעת. אחר שהיה יעקב נודד ממוקום למקום, סוף סוף הוא שב אל בית אביו ויכול **לכאורה** לישב בשלווה.

מיד בפסוק הבא, פותחת התורה את סיפורו של יוסף והאחים - **אַלֶּה תִּלְדוּת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שִׁבְעַת עָשָׂר שָׁנָה הָיָה רָעָה אֶת אָחָיו בְּצָאֵן**, וכל מה שארע עד שהתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים. האם יש קשר בין שני הפסוקים האלה הפותחים את הפרשה? כי לכאורה, הפסוק הראשון בפרשה משמש ככותרת לכל הדברים הנאמרים בפרשה, ומה הקשר בין הפסוק הזה לכל המסופר בפרשה? ועוד, שהפסוק הזה מתאים יותר לסוף הפרשה שעברה; שם, כשסיפרה התורה שחזר יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע, שם היה מתאים גם לספר שיעקב התיישב בארץ מגורי אביו בארץ כנען. ומדוע פותח הפסוק הזה את הפרשה שלנו של סיפור יוסף והאחים?

על כך באים חז"ל במדרש (ב"ר פד, ג) וכן רש"י ואומרים - **ביקש יעקב לישב בשלווה, קפץ עליו רוגזו של יוסף. צדיקים מבקשים לישב בשלווה, אומר הקב"ה: לא דיין לצדיקים מה שמתוקן להם לעוה"ב אלא שמבקשים לישב בשלווה בעוה"ז**. כלומר, שאם הפסוק הזה היה מופיע בסוף הפרשה שעברה, כוונת הכתוב היא שיעקב באמת שב לבית אביו והצליח לישב בשלווה. אכן מאחר והפסוק הזה הוא הפותח את פרשת מכירת יוסף, אזי להיפך, יעקב רק **"ביקש"** לישב בשלווה ומיד קפץ עליו רוגזו של יוסף. במסגרת המאמר, ברצוננו לתת מבט מעמיק יותר לדברי חז"ל אלו; מה הכוונה במה שאמרו **"ביקש יעקב לישב בשלווה"**.

והנה, הפרשה פותחת בציון מקום ישיבתו של יעקב **"בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן"**. בפרשה שעברה קראנו שמקום מגוריו של יצחק אבינו היה בממרא קרית הארבע, וכן בהמשך הפרשה שלנו אנו קוראים כששלח יעקב את יוסף - **וַיִּשְׁלַחְהוּ מֵעֵמֶק חֲבֹרֹן**, הרי שהתיישב יעקב באזור חברון. אכן הפסוק הפותח את הפרשה לא מציין את חברון, אלא רק את מקום ישיבתו של יעקב **"בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו"**. נראה אם כן, שציון המקום כאן הוא מהותי; כלומר, המשך הסיפור בפרשה של מכירת יוסף, קשור מהותית לישיבתו של יעקב דווקא במקום אביו - **"בְּאֶרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו"**.

עוד יש לשאול, כשמספר הכתוב שיעקב שולח את יוסף **מֵעֵמֶק חֲבֹרֹן**, האם יש משמעות לעצם הסיפור מהיכן הוא שלח אותו? ובכלל צריך להבין מהו **"עמק חברון"**? כי בתנ"ך המהות והמעלה של חברון היא ההר; כך אנו קוראים בפרשת שלח **"ועליתם את ההר"**, וכן בספר יהושע (פרק יד) ביקש כלב בן יפונה מיהושע - **וְעַתָּה תִּנְהַל לִי אֶת הַהָר הַזֶּה**, ולמה שולח יעקב את יוסף **מֵעֵמֶק חֲבֹרֹן**? כאן שוב, באים חז"ל (ב"ר פד, יג) וכן רש"י ומקשרים את המקום הזה למכירת יוסף והירידה למצרים: **והלא חברון בהר שנאמר "ויעלו בנגב ויבא עד חברון", אלא מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים "כי גר יהיה זרעך" (לשון רש"י)**. בכדי לבאר עניין זה היטב, הבה נביט שוב אל מהלך מסעותיו של יעקב אבינו חזרה ארצה כנען.

מסעותיו של יעקב אבינו

יעקב יצא וברח מבית אביו ואמו מפני אחיו שרצה להרגו, ולמן הרגע הראשון הוא כל הזמן ציפה וייחל לחזור ולשוב לשם. כך נדר יעקב בתחילת פרשת ויצא אחר חלום הסולם - **אם יהיה אלוקים עמדי וכו' ושבתי בשלום אל בית אבי וכו'**. וכן כשברח יעקב מבית לבן הארמי, אומרת התורה - **וַיִּנְהַג אֶת כָּל מִקְנֵהוּ וכו' לְבוֹא אֶל יִצְחָק אָבִיו אֶרְצָה כְּנָעַן** (בראשית לא, יח). ובאמת לקראת סוף פרשת וישלח, אומרת התורה - **וַיָּבֵא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו מִמְּרֵא קְרִית הָאֲרָבֶעַ הוּא חֲבֹרֹן אֲשֶׁר גֵּר שָׁם אַבְרָהָם וַיִּצְחָק**. אל החזרה הזאת אל בית אביו, היו פניו מכוונות לכל אורך הדרך.

אלא שהדרך עד להגעת יעקב לבית אביו לא הייתה דרך ישרה. כי אמנם שיעקב כיוון וייעד את פניו לבית אביו, הוא לא באמת הלך ישירות לחברון מקום מגוריו של יצחק, אלא הוא דווקא התעכב מאוד עד שהגיע לשם. התחנה הראשונה שלו אחרי שהוא נפרד מעשו הייתה בסוכות - **וַיַּעֲקֹב נָסַע סֻכּוֹת**, שם הוא בנה לעצמו בית דבר המורה על קביעות מסוימת. אחר כך עבר יעקב לשכם, ושם הוא רצה להשתכן כשקנה חלקת

שדה, נטה אוהל ובנה מזבח²⁵, ואחר מעשה דינה אמר לו ה' - **קום עלה בית אל וישב שם**, וכך הוא עשה - **ויסעו ויהי חתת אלקים על הערים אשר סביבתיהם וכו'.** אחר שבנה שם יעקב את המזבח והקים מצבה, שוב פעם הוא עקר ממקומו - **ויסעו מבית אל ויהי עוד כבַּרְתְּ הָאָרֶץ לְבוֹא אֶפְרָתָה וכו'.** ואז, אחר שבאופן טראגי פתאום מתה רחל בדרך, שוב פעם - **ויסע וישב אל ויט אהלה מהלאה למגדל עדר.** רק אז, אחרי כל המסעות האלה חותמת התורה את סיפור גלותו של יעקב ואומרת - **ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע הוא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק.**

ההרגשה העולה מקריאת מסעותיו של יעקב היא, שעל אף שהוא "בדרך" לבית אביו, הוא כל הזמן לא מגיע לשם. כשאמר לו ה' בשכם - **קום עלה בית אל וישב שם**, כוונת ה' הייתה לומר לו: "**למה אתה יושב כאן? תשב שם! לא כאן בשכם**"²⁶. בעינינו נראה, שהקיום של דבר ה' במה שאמר ליעקב "**וישב שם**", הוא בפרשתנו, כשנאמר "**וישב יעקב בארץ מגורי אביו.** ואמנם שבפועל אמר לו ה' **קום עלה בית אל**, יש עמנו לבאר שבאמת הקיום למה שנאמר "**וישב שם**" היה בחברון, ונרחיב על כך במאמר נפרד. הקב"ה קורא ליעקב לשוב אל בית אביו, כי יעקב מתעכב בדרך ואינו ממחר לשוב לשם. חז"ל בגמרא (מגילה יז, א) באמת אומרים, שבגלל אותם שתי שנים שהתעכב יעקב בדרך, גללו עליו את כל עשרים ושתיים השנים שהתרחק מבית הוריו, וכנגדן הוא נענש בעשרים ושתיים שנה של ניתוק מבנו יוסף:

דתניא: נמצא יוסף שפירש מאביו עשרים ושתיים שנה, כשם שפירש יעקב אבינו מאביו... אלא משום דאשתהי באורחא תרתין שנין. דתניא: יצא מארם נהרים ובא לו לסוכות, ועשה שם שמונה עשר חודש, שנאמר "ויעקב נסע סכותה ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות". ובבית אל עשה ששה חדשים והקריב זבחים.

25 מסעותיו של יעקב מקבילות למסעותיו של אברהם אבינו, וראה מאמרנו לפרשת ראה (תשע"ח) אחרי דרך מבוא השמש.

26 ראה הערה קודמת. גם אברהם הגיע תחילה לשכם והעתיק משם לבית אל. יעקב אמנם, הקב"ה היה צריך לומר לו לעזוב את שכם לבית אל. יש עמנו להרחיב על כך שהקב"ה מרמז כאן אל המעבר משבט יוסף לשבט יהודה, כמו שנאמר בתהלים (פרק עח) - **וימאס באהל יוסף ובשָׁבֵט אֶפְרַיִם לֹא בָחַר. וַיִּבְחַר אֶת שֵׁבֶט יְהוּדָה אֶת הַר צִיּוֹן אֲשֶׁר אֱהָב.** אברהם שייך למהלך של יהודה ולכן הוא עשה זאת בעצמו, אך יעקב מחובר למהלך של יוסף והיה הקב"ה צריך לומר לו לעקור משכם לכיוון בית אל.

וַיֵּט אֱהֱלָהּ מִהֶלְאָה לְמַגְדֵּל עֵדֶר

עם ההבחנה הזאת נראה להוסיף ולומר, שאמנם הכתוב מספר שיעקב הגיע אל יצחק אביו אל העיר חברון, הוא לא באמת שב לגמרי אל בית אביו; אלא ניתן לקרוא לזה בגדר של "שב ולא שב". כלומר, הוא אמנם חזר אל אביו, אך רק במינימום הנדרש בגדר של "לצאת ידי חובה". אם יצחק היה גר למעלה בעיקר מקום היישוב בהר חברון, יעקב התיישב רק למטה בעמק חברון, במרגלות ההר.

כשמתארת התורה את ביאתו של יעקב אל יצחק אביו, אין התורה מתארת כלל את המפגש ביניהם ואיזו שהיא ישיבה משותפת וחיים משותפים, כל מה שנאמר זה רק - וַיָּבֵא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו מִמְרֵא קְרִית הָאֲרָבֶעַ וְגו'. אצל יעקב ויוסף לדוגמא, התורה מספרת על המפגש המרגש אחר שזמן כה רב שהם לא ראו אחד את השני - וַיֵּאָסֶר יוֹסֵף מִרְפַּכְתּוֹ וַיַּעַל לְקִרְיַת יִשְׂרָאֵל אָבִיו גִּשְׁנָה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפֹּל עַל צַוְּאָרָיו וַיִּבְךְ עַל צַוְּאָרָיו עוֹד. וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֶל יוֹסֵף אֲמוֹתָהּ הִפְעַם אַחֲרַי רְאוֹתַי אֶת פְּנֵיךָ כִּי עוֹדֶיךָ חַי (בראשית מו, כט-ל). וכן, מיד אחר הפסוק הזה שהגיע יעקב אל יצחק אביו, בפסוק הבא מסיימת התורה את סיפורו של יצחק אבינו - וַיְהִי יָמֵי יִצְחָק מֵאֵת שָׁנָה וּשְׁמוֹנִים שָׁנָה. וַיָּגַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל עַמּוּיֹו זָקֵן וּשְׁבִיעַ יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֵשָׂו וַיַּעֲקֹב בְּנָיו. כלל לא מסופר על איזה שהוא סיפור שהיה ביניהם אחר חזרתו של יעקב, אלא תיכף ומיד מסתיים סיפורו של יצחק. זאת על אף שאם נספור את השנים, לפי החשבון הם היו יחד תקופה ארוכה מאוד של כעשרים שנה.²⁷

ובאמת, שאם נקשיב היטב אל הפסוק המספר על ביאת יעקב אל יצחק אביו, זה נשמע מאוד שהוא הגיע רק אל הכתובת שבה גר יצחק אביו; כך נאמר בפסוק: וַיָּבֵא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אָבִיו מִמְרֵא קְרִית הָאֲרָבֶעַ. הוא חֲבֵרוֹן אֲשֶׁר גֵּר שָׁם אַבְרָהָם וַיִּצְחָק; לא נאמר שהגיע יעקב אל יצחק היושב בממרא, אלא התורה כורכת את יצחק והמקום יחד - אֶל יִצְחָק אָבִיו מִמְרֵא קְרִית הָאֲרָבֶעַ, ובהמשך הפסוק עוד מתייחס הכתוב רק אל העיר ממרא ומסיים - הוא חֲבֵרוֹן אֲשֶׁר גֵּר שָׁם אַבְרָהָם וַיִּצְחָק. ועוד יש לתהות, מהו זה שחותם הפסוק - הוא חֲבֵרוֹן אֲשֶׁר גֵּר שָׁם אַבְרָהָם וַיִּצְחָק; והרי לכאורה יצחק הוא הנושא כאן בפסוק!?

27 כשחזר יעקב הוא היה בן תשעים ותשע שנה. כך עולה מהחשבון של חז"ל שיצא בגיל ששים ושלוש ונטמן ארבע עשרה שנה בבית עבר הרי שבעים ושבע. ועוד עשרים שנה בבית לבן הרי תשעים ושבע. ועוד שתי שנים בדרך הרי תשעים ותשע. ויצחק היה אז בגיל מאה חמישים ותשע, שהרי בן ששים שנה היה יצחק בלדת אותם. וכיון שנפטר יצחק בגיל מאה ושמונים, הרי עוד עשרים ואחת שנים שהם היו יחד.

אכן, יעקב קיים את ביאתו אל יצחק אביו בזה שהוא הגיע אל מקום מגורי אביו, אך הוא לא ממש בא אל אביו בצורה המושלמת והרצויה. לכן גם מסיים הפסוק ב- **אֲשֶׁר גָּר שָׁם אַבְרָהָם וְיִצְחָק**, כי הנושא כאן הוא "המקום", ולא יצחק בעצמו. אין ספק שיעקב גם פגש את יצחק ובא אליו, אך האם הוא ממש התיישב עמו וגר עמו? לפי דברינו, התשובה היא לא. יעקב אמנם גר בסביבת אביו, אך לא ממש יחד עמו.

כעת נראה להוסיף, שכשנאמר בפסוק - **וַיֵּסַע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אֶהְלֵה מִהַלְאָה לְמַגְדַּל עֵדֶר**, כוונת הכתוב היא לאותו עמק חברון. הרי נשים לב, שכמעט בכל אחד מן המסעות של יעקב, משתמש הכתוב בלשון "נסיעה" [מלבד במעבר מסוכות לשכם]: **וַיַּעֲקֹב נָסַע סְכֵתָהּ, וַיֵּסְעוּ וַיְהִי חֲתַת אֱלֹקִים, וַיֵּסְעוּ מִבֵּית אֵל, וַיֵּסַע יִשְׂרָאֵל**. אולם אחר אותו מקום שהוא הלאה ממגדל עדר, אין אנו מוצאים שוב לשון "נסיעה". גם כשהוא מגיע לחברון, אין אנו מוצאים לשון של התיישבות כמו שאנו מוצאים בשכם שהוא נטה אוהל **אֲשֶׁר נָטָה שָׁם אֶהְלוֹ**, אלא כל מה שנאמר זה רק שהוא בא אל יצחק אביו. רק בפרשתנו אנו שומעים שיעקב גר בארץ מגורי אביו.

עוד יש לתהות על ציון שם של מקום בלשון **"מִהַלְאָה לְמַגְדַּל עֵדֶר"**; וכי למקום עצמו אין שם, והוא ידוע רק בתור **"להלן מעיר פלונית"**? הכתוב כאן גם משתמש בלשון של קביעת דירה **"וַיֵּט אֶהְלֵה"** כמו שנאמר בעיר שכם, וכן בפסוק הבא נאמר - **וַיְהִי בְשָׁכֵן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא וכו'**, לשון של השתכנות²⁸ וקביעות.

מכל זה נראה, שאותו מקום שהוא **"מִהַלְאָה לְמַגְדַּל עֵדֶר"** הוא אותו עמק חברון²⁹. התורה כאן אמנם קראה למקום רק **"מִהַלְאָה לְמַגְדַּל עֵדֶר"**, כדי להעמיד את הבעיה שיעקב טרם בא אל העיר חברון אל יצחק אביו. יעקב אמנם חשב, שבהתיישבות והשתכנות במרגלות הר חברון כבר הוא נקרא כמי שבא אל יצחק אביו ובזה הוא מקיים את החזרה הביתה. אך התורה אומרת לו שלא, אלא עודנו נמצא בדרך **מִהַלְאָה לְמַגְדַּל עֵדֶר**, צעד אחד לפני העיר חברון.³⁰

28 כמו שמצאנו באברהם, שכשהתחבר עם שכנים בני המקום השתמש הכתוב בלשון - **וְהוּא שָׁכֵן בְּאֵלֵי מְמָרָה הָאֲמֹרִי וְגו'** (בראשית יד, יג).

29 כך גם ידוע בימינו, שיש עמק בין מגדל עדר לחברון.

30 ראוי לציין כאן אל התרגום יונתן בן עוזיאל (בראשית לה, כא). שהמקום הזה הוא המקום שממנו עתיד מלך המשיח להתגלות לישראל. וזקני ר' עקיבא יוסף שלזינגר מתלמידי החתם סופר היה מחובבי ארץ ישראל, וטרח להקים יישוב במקום הזה בגלל דברי רבינו יונתן בן עוזיאל אלו.

ושבתי בשלום אל בית אבי

כשחזר יעקב ארצה כנען, כבר בתחנה הראשונה שלו בארץ כנען, בעיר שכם, סבור היה שבזה הוא מקיים את השיבה והביאה אל יצחק אביו, מאחר וכבר הוא נמצא בארץ כנען. כשהוא מגיע לשכם אומר הכתוב - **וַיבֹּא יַעֲקֹב שְׁלָם עִיר שְׁכָם "אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנַעַן" בְּכַאֵם מִפְּדֹן אָרֶם וכו'.** בעיר הזאת הוא נטה אהלו, קנה חלקת שדה ובנה מזבח; כאן הוא רואה את עצמו מתיישב ומשתכן. אלמלא היה אומר לו ה' **"קוּם עֲלֵה בֵּית אֵל וְשָׁב שָׁם"**, היה יעקב ממשיך לגור בעיר שכם. הקב"ה אמנם, כל הזמן היה שולח ליעקב רמזים קשים כדי שיתקדם ויעלה לחברון אל יצחק אביו. חז"ל במדרש אומרים את הדברים האלה בהקשר של קיום הנדר של יעקב, אך מתוך עיון בדברי המדרש נראה שעיקר קיום הנדר המדובר, הוא מה שאמר יעקב בנדרו **"ושבתי בשלום אל בית אבי"**³¹, וכאשר יתבאר:

בא וראה, כשהלך יעקב לארם נהרים מה כתיב שם וידר יעקב נדר לאמר וגו', השיבו על כל דבר ודבר, הלך ונתעשר, ובא וישב לו ולא שלם את נדרו. הביא עליו עשו ובקש להרגו, נטל ממנו כל אותו דורון עזים מאתים - לא הרגיש. הביא עליו המלאך ורפש עמו ולא הרגו, שנאמר "ויותר יעקב לבדו ויאבק איש עמו" זה סמאל שרו של עשו שבקש להרגו, שנאמר "וירא כי לא יכול לו" ונעשה צולע. כיון שלא הרגיש באת עליו צרת דינה, שנאמר "ותצא דינה". כיון שלא הרגיש באת עליו צרת רחל, שנאמר "ותמת רחל ותקבר". מסייע ליה לרב שמואל בר נחמן דאמר כל הנודר ואינו משלם גורם לאשתו שתמות, שנאמר "אם אין לך לשלם למה יקח משכבך מתחתידך" וגו'. אמר הקב"ה עד מתי יהא הצדיק הזה לוקה ואינו מרגיש באיזה חטא לוקה, הריני מודיעו שנאמר "ויאמר אלקים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם".

(תנחומא וישלח ח)

ולכאורה לפי סדר הפרשה, רחל מתה אחר שכבר קיים יעקב את נדרו. שהרי בבית אל בנה יעקב תחילה מזבח - **וַיבֹּן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לְמָקוֹם אֵל-ל בֵּית אֵל פִּי שָׁם נִגְלוּ אֱלֹהֵי הָאֱלֹקִים בְּכָרְחוֹ מִפְּנֵי אָחִיו,** ואח"כ הוא גם בנה מצבה - **וַיַּצֵּב יַעֲקֹב מִצְבֵּה בְּמָקוֹם אֲשֶׁר**

31 נוכל לחלק את דברי הנדר לשלושה חלקים ובשלושה פסוקים: חלק הקב"ה - **אִם יְהִי אֱלֹקִים עִמָּדִי וְשָׁמְרֵנִי בְּדַרְךָ הַזֶּה אֲשֶׁר אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבִגְד לִלְבָשׁ,** חלק שניהם - **וְשָׁבְתִי בְּשָׁלוֹם אֶל בֵּית אָבִי וְהָיָה ה' לִי לְאֱלֹקִים,** וחלקו של יעקב - **וְהָאֲבֹן הַזֶּאת אֲשֶׁר שָׁמַתִּי מִצְבֵּה יְהִי בֵּית אֱלֹקִים וְכָל אֲשֶׁר תִּתֶּן לִי עֲשֹׂר אֲעֹשְׂרֶנּוּ לָךְ.** בפסוק האמצעי כל אחד עושה את חלקו: הקב"ה מלווה את יעקב הביתה ומשגיח עליו, ויעקב מצידו צריך גם הוא לשוב הביתה ולעבוד את האלוקים.

דָּבַר אֹתוֹ מִצְבַּת אָבִיו וַיִּסֹּף עָלֶיהָ נֶסֶף וַיִּצְלַק עָלֶיהָ שָׁמֶן. וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דָּבַר אֹתוֹ שֵׁם אֱלֹקִים בַּיִת אֵל, וְרַק אַחֲ"כ כשנסעו מבית אל מתה רחל בדרך - וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי עוֹד כְּבָרַת הָאָרֶץ לְבֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רָחֵל וַתִּקְשׁ בְּלִדְתָּהּ. מדוע אם כן אומר המדרש שכיון שלא הרגיש באת עליו צרת רחל, שנאמר "ותמת רחל ותקבר", ומכאן ראייה שכל הנודר ואינו משלם גורם לאשתו שתמות, שנאמר "אם אין לך לשלם" וגו', והרי יעקב כבר קיים את נדרו?

אכן כפי שהקדמנו, עיקר קיום הנדר המצופה מיעקב כאן, הוא השיבה לבית אביו בצורה מושלמת³². יעקב לאורך כל הדרך נמנע ומתעכב מלבוא עד יצחק אביו והקב"ה כל הזמן שולח לו קריאות בדרכים כואבות כדי שיעשה זאת. המדרש מציין לצרת עשו, שרו של עשו, צרת דינה וצרת רחל, אך ניתן להוסיף לרשימה גם את מיתת דבורה מינקת רבקה ואת ראובן שחילל יצועי אביו. זהו שקושר הכתוב את מעשה ראובן אל מקום מגוריו של יעקב - וַיְהִי בְשָׂכְנוֹ יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלֵהָה פִּלְגֶשֶׁת אֲבִיו וְגו'. רק אחר המעשה הזה, סוף סוף נאמר - וַיָּבֵא יַעֲקֹב אֶל יִצְחָק אֲבִיו מִמְרָא קְרִית הָאֲרָבֶעַ וְגו', וגם אז זה לא נעשה בצורה מושלמת וכאשר בארנו. ובאמת, שלמרה הצער גם הצרות לא הפסיקו לבוא. מיד עם תחילת הפרשה שלנו, שוב פעם מתאר הכתוב את המצב הלא מושלם, ומיד קפץ עליו רוגזו של יוסף.

מכל מה שבארנו עד הנה נראה, שיעקב מרגיש מסיבה כל שהיא שהוא לא יכול ממש לחזור אל אביו. אין הכתוב מספר במפורש מדוע, וניתן אולי להעלות כמה השערות לכך³³, אך זה כן נראה בפסוקים שיש מתח מסוים בין יעקב ליצחק, ואין יעקב רוצה לגור ממש במחיצת אביו. זהו שדרשו חז"ל בתחילת הפרשה - ביקש יעקב לישב בשלוה, קפץ עליו רוגזו של יוסף. כי יעקב חשב לעצמו, שהנה! סוף סוף הוא הגיע אל המנוחה ואל הנחלה והרי הוא יושב בארץ מגורי אביו בארץ פְּנֵעַן; אך מיד קפץ עליו רוגזו של יוסף לפי שבאמת הוא לא שב לגמרי למקום אביו. לכן כששולח יעקב את יוסף אל האחים, מציינת התורה - וישלחהו "מעמק" חברון, להדגיש את הנקודה הבעייתית שהייתה חסרה בסיפור, שיעקב נמצא רק בעמק ולא בהר. בפסוק הזה מצאו חז"ל את הסיבה שבגינה ירדו אבותינו למצרים - מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון. לקיים מה שנאמר לאברהם בין הבתרים "כי גר יהיה זרעך".

32 ראה מאמרנו לפרשת ראה (תש"פ) פרשת ביכורים - קיום הנדר של יעקב אבינו.

33 אולי זה קשור לכך שיצחק אוהב את עשו, או אולי לכך שיעקב לקח את הברכות ברמיה. אולם כל אלו הינן רק השערות ואינן מפורשות. ובסמוך נבאר מעט מה שנראה בעינינו.

עץ יוסף ועץ יהודה

כעת יש לשאול את השאלה המתבקשת: מה כל כך חשוב ונחוץ שיבוא יעקב אל יצחק אביו?

טרם ברור לנו עד הסוף כל משמעות העניין ויה"ר שה' יאיר עינינו, אך כן נאמר רק את ראשי הפרקים מבלי לתת את ההסבר. בספר יחזקאל (פרק לז) מעמיד הנביא את צורת תיקון עם ישראל בחיבור שני העצים יחדיו, עץ יוסף עם עץ יהודה. תחילת הקלקול של החלוקה ופירוד שני העצים זה מזה, היא המסופר בפרשתנו בפירודו של יוסף מאת אחיו שאותם מוביל יהודה.

הפירוד הזה לא היה קורה אילו היה מצליח יעקב להתחבר עם אביו. יצחק בהקשר הזה, מסמל את עץ יהודה. בסוף חייו עבר יצחק לגור בעיר חברון היא עירו של שבט יהודה³⁴. יעקב לעומתו, לעניינינו הוא מסמל את עץ יוסף. כך בתחילת הפרשה מקשרת התורה את יעקב עם יוסף בנו בפסוק: **אֵלֶּה תְּלֻדֹת יַעֲקֹב - יוֹסֵף**. אילו היה מצליח יעקב להתאחד עם יצחק אביו בעיר חברון, היה עם ישראל בא אל תיקונו באיחוד שני הכוחות האלה יחד. אך מכיוון שתחת פני השטח היה מנוע יעקב מלהתאחד עם אביו, הדבר הזה יצא מן הכוח אל הפועל דרך השבטים אל פירוד שני העצים זה מזה.

הבה נביט אל דברי הנבואה של יחזקאל הנביא:

וַיְהִי דְבַר ה' אֵלַי לֵאמֹר. וְאַתָּה בֶן אָדָם קַח לָךְ עֵץ אֶחָד וְכָתֹב עָלָיו לַיהוָה וְלִבְנֵי יִשְׂרָאֵל חֲבָרְיוֹ וְלִקְחָה עֵץ אֶחָד וְכָתֹב עָלָיו לְיוֹסֵף עֵץ אֶפְרַיִם וְכָל בֵּית יִשְׂרָאֵל חֲבָרְיוֹ. וְקָרַב אֹתָם אֶחָד אֶל אֶחָד לָךְ לַעֲץ אֶחָד וְהָיוּ לְאַחָדִים בְּיַדְךָ. וְכֹאשֶׁר יֹאמְרוּ אֵלֶיךָ בְּנֵי עַמָּה לֵאמֹר הֲלוֹא תִגִּיד לָנוּ מָה אֵלֶּה לָּךְ. דַּבֵּר אֲלֵהֶם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹקִים הִנֵּה אֲנִי לִקְחָה אֶת עֵץ יוֹסֵף אֲשֶׁר בְּיַד אֶפְרַיִם וְשִׁבְטֵי יִשְׂרָאֵל חֲבָרְיוֹ וְנָתַתִּי אוֹתָם עָלָיו אֶת עֵץ יְהוּדָה וְעָשִׂיתֶם לַעֲץ אֶחָד וְהָיוּ אֶחָד בְּיַדִּי. וְהָיוּ הָעֲצִים אֲשֶׁר תִּכְתֹּב עֲלֵיהֶם בְּיַדְךָ לְעֵינֵיהֶם. וְדַבֵּר אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹקִים הִנֵּה אֲנִי לִקְחָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִבֵּין הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִלְכּוּ שָׁם וְקִבְצָתִי אֹתָם מִסָּבִיב וְהִבֵּאתִי אוֹתָם אֶל אֲדָמָתָם. וְעָשִׂיתִי אֹתָם לְגוֹי אֶחָד בְּאֶרֶץ בְּהָרֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּמְלֶךְ אֶחָד יִהְיֶה לְכֹלָם לְמֶלֶךְ וְלֹא יִהְיֶה עוֹד לְשֵׁנִי גוֹיִם וְלֹא יִחְצוּ עוֹד לְשֵׁנִי מִמְּלָכוֹת עוֹד. וְלֹא יִטְמְאוּ עוֹד בְּגִלּוּלֵיהֶם וּבְשִׁקּוּצֵיהֶם וּבְכָל פְּשָׁעֵיהֶם וְהוֹשַׁעְתִּי אֹתָם מִכָּל מוֹשְׁבֹתֵיהֶם אֲשֶׁר חָטְאוּ בָּהֶם וְטַהַרְתִּי אוֹתָם וְהָיוּ לִי לְעָם וְאֲנִי אֶהְיֶה לָּהֶם לְאֱלֹקִים.

וְעַבְדֵי דָוִד מְלָה עָלֵיהֶם וְרוּעָה אֶחָד יִהְיֶה לְכֻלָּם וּבְמִשְׁפָּטֵי יִלְכוּ וְחֻקְתִּי יִשְׁמְרוּ
וְעָשׂוּ אוֹתָם. וַיָּשְׁבוּ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדֵי לְיַעֲקֹב אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בָּהּ אַבּוֹתֵיכֶם
וַיָּשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד עוֹלָם וְדָוִד עַבְדֵי נְשִׂיאָ לָהֶם לְעוֹלָם.

(יחזקאל לז, טו-כה)

צורת בניין עם ישראל המתקנת, היא בחיבור שני העצים יחדיו תחת הנהגת יהודה.

נשים לב, שבפסוק כה מופיעה שלוש פעמים מילת "וַיָּשְׁבוּ": "וַיָּשְׁבוּ" על הארץ אשר נתתי
לְעַבְדֵי לְיַעֲקֹב, אֲשֶׁר "וַיָּשְׁבוּ" בָּהּ אַבּוֹתֵיכֶם, "וַיָּשְׁבוּ" עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד
עוֹלָם, וְדָוִד עַבְדֵי נְשִׂיאָ לָהֶם לְעוֹלָם. הפסוק הזה, מתחבר מיד אל הפסוק שבפרשתנו
"וַיָּשְׁבֵי יַעֲקֹב". ובאמת, שהפסוק ההוא ממש מקביל אל הפרשה שלנו, רק עם הבדל אחד.
כי שני החלקים הראשונים של הפסוק - "וַיָּשְׁבוּ עַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְעַבְדֵי לְיַעֲקֹב",
"אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בָּהּ אַבּוֹתֵיכֶם", מקבילים ל"וַיָּשְׁבֵי יַעֲקֹב" בְּאָרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו" [לכן מזכיר הנביא
כאן את הארץ אשר נתתי לְעַבְדֵי לְיַעֲקֹב"], אך החלק השלישי של הפסוק - "וַיָּשְׁבוּ עָלֶיהָ
הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד עוֹלָם", היא הישיבה הנצחית על אדמת הארץ, התקלקלה
בפרשתנו דרך הסיפור של יוסף והאחים. בזמן התיקון, משלים הנביא את הישיבה
השלישית שהיא תהיה נצחית.

"ביקש" יעקב לישב בשלוה. כשנאמר בפתח הפרשה - וַיָּשְׁבֵי יַעֲקֹב בְּאָרֶץ מְגוּרֵי אָבִיו
בְּאָרֶץ כְּנָעַן, הכתוב מדבר כביכול מנקודת המבט של יעקב אבינו. אלא שמכיון שבפסוק
הבא אומר הכתוב - אֵלֶּה תִּלְדוּת יַעֲקֹב - "יוסף", כאן טמונה הבעיה; כי איחוד העצים
יכול לקרות רק תחת הנהגת יהודה ואילו יעקב רואה את תולדותיו דרך יוסף. בספר
יחזקאל, כשמשלים הנביא את הישיבה השלישית הנצחית, חותם הנביא את הפסוק -
וַיָּשְׁבוּ עָלֶיהָ הֵמָּה וּבְנֵיהֶם וּבְנֵי בְנֵיהֶם עַד עוֹלָם "וְדָוִד עַבְדֵי נְשִׂיאָ לָהֶם לְעוֹלָם".